

Limburgs Offensief Stikstof

Samen aan de slag voor een geborgde daling van stikstofemissie en natuurherstel

Definitief concept, 11 april 2025

Inhoudsopgave

H1 Introductie

- 1.1. Voortvarend aan de slag!
- 1.2. Ontwikkelingen
- 1.3. Doel, status en positionering LOS
- 1.4. Van voorstel naar definitief LOS
- 1.5. Leeswijzer

H2 Opgaven en strategie

- 2.1 Opgaven voor het landelijk gebied
- 2.2. Ambitie en doelen van het LOS
- 2.3. Uitvoeringsroute in hoofdlijnen
- 2.4. Op de agenda voor het Rijk

H3 Maatregelen en instrumenten 2025-2027

- 3.1. Categorieën van maatregelen en criteria voor programmering en fasering
- 3.2. Pakket generieke maatregelen en instrumenten
- 3.3. Pakket gebiedsgerichte maatregelen en instrumenten in en om Natura 2000-gebieden
- 3.4. Doorkijk naar uitvoering op middellange termijn
- 3.5. Verwachte effecten van maatregelen en instrumenten

H4 Uitvoering en organisatie

- 4.1. 'In Limburg doen we het samen!'
- 4.2. Vooruitblik besluitvorming
- 4.3. Aanpak en organisatie uitvoering
- 4.4. Kosten en beschikbare financiële middelen
- 4.5. Monitoring, evaluatie en bijstelling

Bijlage 1: Toelichting gebiedsgerichte maatregelen voor 21 Natura 2000-gebieden

H1. Introductie

1.1. Voortvarend aan de slag!

Het landelijk gebied van Limburg staat voor flinke uitdagingen. De kwaliteit van natuur en water staat onder druk en de vergunningverlening zit op slot. We willen Limburg van het slot halen én perspectief bieden voor een duurzame economie met landbouw. Om ons landelijk gebied leefbaar en werkbaar te houden voor huidige en toekomstige generaties is het nodig in actie te komen.

Met dit 'Limburgs Offensief Stikstof' (LOS) gaat het College van GS voortvarend aan de slag om te doen wat nodig is; om aan de instandhoudingsdoelstellingen voor onze natura 2000-gebieden te voldoen én om de vergunningverlening weer van het slot te krijgen. Het LOS staat voor een geborgde aanpak voor stikstofreductie en natuurherstel. We moeten maatregelen nemen om de verslechtering van onze natuur te stoppen, om een verbetering in gang te zetten en om uiteindelijk een gunstige staat van instandhouding van wettelijk beschermde natuurwaarden te bereiken. In dit LOS geven we aan wat we op (middel)lange termijn willen gaan bereiken en wat we nu moeten doen om ook al in 2025, 2026 en 2027 concrete resultaten te boeken. Samen mét onze gebiedspartners staan we voor de uitdaging om voort te bouwen op eerdere aanpakken én om de uitvoering te versnellen. Waarbij we tussentijds onze resultaten zullen monitoren om tijdig bij te kunnen sturen.

Voortvarend aan de slag! Wat gaan we extra doen in vergelijking met onze eerdere aanpak?

- ✓ Een geborgde aanpak om versneld te komen tot stikstofreductie en natuurherstel
- ✓ Focus op 21 overbelaste Natura 2000-gebieden in Limburg: bouwen én uitvoeren van 21 op maat gemaakte gebiedsgerichte maatregelenpakketten met versnelde en extra inzet in vier gebieden: de Peelvenen (Grote Peel en Mariapeel en Deurnsche Peel), Sarsven en de Banen, Maasduinen en Geuldal-Mergelland (Bunder en Elslooërbos, Geuldal en Bemelerberg en Schiepersberg)
- ✓ Sterkere ruimtelijk sturing op de mogelijkheden en beperkingen voor de landbouw
- ✓ Actiever provinciaal grondbeleid ter ondersteuning van de transformatie van ons landelijk gebied
- ✓ Sterkere provinciale regie en opdrachtgeverschap op de gebiedsprocessen en gebiedsprojecten
- ✓ Intensivering van toezicht en handhaving van de regels uit onze Omgevingsverordening Limburg in combinatie met een betere informatievoorziening en goede begeleiding van initiatiefnemers vooraf
- ✓ Meewerken met het Rijk aan een evenwichtige balans tussen middelsturing en doelsturing emissiereductie

1.2. Ontwikkelingen

In het 'Hoofdlijnenakkoord 2024 – 2028' schetst het kabinet de nieuwe contouren van het beleid dat nu wordt uitgewerkt. Kernelementen daarin zijn onder meer dat hoogwaardige landbouwgronden worden beschermd, er niet wordt gestuurd op gedwongen krimp van de veestapel en dat er stikstofreductie plaatsvindt waar die aantoonbaar nodig is voor de instandhouding van de natuur.

In haar uitspraak van 18 december 2024 heeft de Raad van State haar jurisprudentie over 'intern salderen' – naar aanleiding van rechtspraak van het Europese Hof van Justitie – gewijzigd. Deze uitspraken hebben voor alle sectoren, voor zowel PAS-melders, agrariërs, industrie, maar ook woningbouw en de energietransitie grote gevolgen. Met deze uitspraak gaat de vergunningverlening in Limburg nog verder op slot. In haar uitspraak van 22 januari 2025 heeft de Raad van State aangegeven dat de Nederlandse Staat onrechtmatig handelt door de verslechtering van de stikstofgevoelige natuur in Natura 2000-gebieden niet tijdig te stoppen en de wettelijke stikstofdoelen voor 2025 niet en voor 2030 zeer waarschijnlijk niet te halen. De uitspraak betekent

dat de Staat 50 procent van de oppervlakte van de stikstofgevoelige natuur uiterlijk in december 2030 onder de grenswaarde moet brengen. En daarbij moet volgens de Raad voorrang worden gegeven aan de meest kwetsbare natuur. Beide uitspraken van de Raad van State benadrukken opnieuw de noodzaak en urgentie van een geborgd pakket aan maatregelen dat zorgt voor een verdergaande daling van stikstofdepositie en het benodigde natuurherstel.

Als gevolg van de uitspraken van de Raad van State en ter uitwerking van het nieuwe rijksbeleid heeft het kabinet in januari 2025 een 'Ministeriële Commissie Economie en Natuurherstel' ingesteld. Deze heeft als doel om op korte termijn een concreet programma uit te werken om Nederland van het slot te halen en perspectief te bieden aan sectoren die zijn geraakt door de rechterlijke uitspraken.

Ministeriële Commissie Economie en Natuurherstel - MCE&N

Het kabinet heeft in januari 2025 de MCE&N ingesteld om Nederland van het slot te krijgen en perspectief te bieden aan ondernemers. Hier geeft de commissie langs vier sporen invulling aan.

1. Verkennen wat er juridisch mogelijk is of kan worden in de vergunningverlening;
2. Uitwerken van een programma van maatregelen voor geborgde daling van stikstofemissie en natuurherstel;
3. Duiden van de betekenis van de aanduiding 'terugwerkende kracht' in de uitspraak van Raad van State, en;
4. Inzet bepalen richting de EU om EU-wetgeving aangepast te krijgen.

Op 21 maart 2025 is de Tweede Kamer per brief geïnformeerd over de voortgang van de werkzaamheden van de commissie. Duidelijk is geworden dat de voorbereiding van een pakket van maatregelen extra tijd vraagt. Er wordt nu toegewerkt naar het vaststellen van de eerste contouren van een pakket aan maatregelen voor alle vier de sporen tegelijkertijd met de besluitvorming over de Voorjaarsnota. Een precieze planning is in die brief niet bekend gemaakt. Ondertussen gaan we met het LOS aan de slag en wachten we niet af. Als de commissie klaar is, zullen we de nieuwe inzichten meenemen en onze eigen aanpak daarop aanpassen en versterken.

1.3. Doel, status en positionering LOS

Dit LOS heeft de status van een 'vrijwillig programma' onder de Omgevingswet. Het wordt vastgesteld door Gedeputeerde Staten van Limburg, waarbij Provinciale Staten en onze partners in de Plattelandscoalitie actief worden betrokken. Een programma onder de Omgevingswet sluit goed aan bij wat nu nodig is: een thematische, gebiedsgerichte en resultaatgerichte uitwerking van het provinciale beleid op hoofdlijnen, dat is vastgelegd in de provinciale Omgevingsvisie en in sectorale beleidskaders. En dat is gebaseerd op Europese en nationale wettelijke kaders.

Met de status van vrijwillig programma onder de Omgevingswet voorzien we in de juridische basis voor een geborgde aanpak om uitvoering te geven aan onze verplichtingen uit artikel 6, eerste en tweede lid, van de Europese Habitatrichtlijn. Dit LOS bevat de maatregelen die daarvoor nodig zijn. Deze maatregelen worden uitgevoerd, gemonitord én bijgestuurd indien nodig. Om weer tot houdbare vergunningverlening over te kunnen gaan geeft dit LOS inzicht in de keuzes die Gedeputeerde Staten hebben gemaakt om het behoud en het voorkomen van achteruitgang van de natuurwaarden te waarborgen. Het pakket van maatregelen en instrumenten in dit LOS is dan ook gericht op het stoppen van de verslechtering van de beschermde natuur in de Natura 2000-gebieden, op het herstellen van de opgetreden verslechtering en op het behalen van de gunstige staat van instandhouding. Om tot concrete vergunningverlening over te kunnen gaan, moeten ten tijde van de passende beoordeling voor de vergunningverlening van afzonderlijke projecten de verwachte voordelen en doeltreffendheid van de maatregelen kunnen worden aangetoond. Ook moet

voldoende zeker zijn dat stikstofruimte die gebruikt wordt voor vergunningverlening niet nodig is om bij te dragen aan natuurherstel.

Met dit voorstel voor het LOS wordt - voor zover al mogelijk - voorgesorteerd op mogelijke aanpassingen die eind 2025 in een nieuwe provinciale omgevingsvisie zullen worden vastgelegd. De provinciale omgevingsvisie bevat de hoofdlijnen en keuzes van het provinciale omgevingsbeleid. Deze kunnen worden uitgewerkt in programma's en in de provinciale omgevingsverordening. Het LOS is een thematisch en gebiedsgericht programma ter uitwerking van de provinciale omgevingsvisie.

1.4. Van voorstel naar definitief LOS

Met dit voorstel geven Gedeputeerde Staten van Limburg het startschot voor een nieuwe fase van uitvoering van beleid voor het landelijk gebied. We brengen nu eerst een voorstel uit om zo snel mogelijk duidelijkheid te geven over hoe we de beschikbare middelen zo effectief mogelijk willen besteden. Door eerst een voorstel uit te brengen ontstaat bovendien ruimte om in overleg met onze partners voorgestelde maatregelen aan te passen en aan te vullen als blijkt dat we op een andere manier effectiever onze ambitie en doelen kunnen bereiken. Reacties op dit voorstel benutten we op weg naar een volgende versie die we na de zomer van 2025 willen uitbrengen. Op dat moment verwachten we ook de eventuele gevolgen van de resultaten van de Ministeriële Commissie Economie en Natuurherstel in beeld te hebben. Het definitieve LOS moet de basis bieden om de uitvoering samen met onze partners al in 2025 voortvarend op te pakken.

1.5. Leeswijzer

Na dit inleidende hoofdstuk bevat *Hoofdstuk 2 Opgaven en strategie* de ambities en doelen die we met het LOS willen bereiken en de wijze waarop we dat in hoofdlijnen willen doen. *Hoofdstuk 3 Maatregelen en instrumenten* bevat een concreet pakket van generieke en gebiedsgerichte maatregelen voor de periode 2025-2027 met een doorkijk voor de uitvoering daarna. *Hoofdstuk 4 Uitvoering en organisatie* beschrijft de uitgangspunten voor de uitvoering en de wijze waarop we de besluitvorming over het LOS en de organisatie van de uitvoering willen vormgeven.

Hoofdstuk 2. Opgaven en strategie

2.1. Opgaven voor het landelijk gebied van Limburg

Natuur en water in slechte staat

De natuur in Limburg verkeert in een slechte staat. Door grote druk van een aantal stressfactoren op de beschermde natuur, is de natuurkwaliteit op dit moment onvoldoende. Dit blijkt uit de 19 Natuurdoelanalyses (NDA's) die Limburg heeft gemaakt. Limburg heeft 24 Natura 2000-gebieden (N2000). In en om deze gebieden komen 146 habitattypen en -soorten voor waarvoor een wettelijke herstelopgave geldt. Voor 17 habitattypen en -soorten heeft Limburg een grote verantwoordelijkheid, omdat deze soorten elders in Nederland en Europa niet of nauwelijks voorkomen.

De meeste N2000-gebieden in Limburg zijn gevoelig voor stikstofdepositie. Uit de NDA's blijkt dat de overbelasting met stikstof één van de belangrijkste oorzaken is van het verliezen van kwaliteit en/of het uitblijven van herstel van de natuurwaarden. Een snelle daling van de stikstofdepositie is nodig om te voorkomen dat habitattypen onherstelbaar beschadigd raken. De landbouw levert de grootste bijdrage aan de stikstofdepositie in Limburg en in het aangrenzende buitenland; ongeveer driekwart van de stikstofdepositie van bronnen in Limburg is afkomstig van de landbouw. Daarnaast is een belangrijk deel van de stikstofdepositie afkomstig uit het buitenland. De stikstofdepositie vanuit Limburg / Nederland naar het buitenland is ongeveer vier keer zo hoog als andersom. De stikstofdepositie vanuit het buitenland laat inmiddels een dalende trend zien. Vlaanderen heeft een wettelijke stikstofemissiereductie vastgesteld die zorgt voor een afname van de stikstofdepositie in Nederland en in Limburg. De afgelopen decennia is de hoge stikstofemissie door de landbouw al fors gedaald (65% ten opzichte van 1990). Maar de laatste vijftien jaar stagneert deze daling en is er een stijging vastgesteld door het RIVM. In absolute zin zijn de stikstofdeposities in de Limburgse Natura 2000-gebieden veel te hoog ten opzichte van de wettelijke doelen.

De vermindering van stikstofdepositie draagt voor een belangrijk deel bij aan herstel van de natuur, maar er is meer nodig om de natuur te laten herstellen. Bijvoorbeeld herstel van de hydrologische condities; in Limburg zijn er 17 N2000-gebieden met grondwaterafhankelijke natuur. Voor wat betreft verdroging heeft gemiddeld genomen 60% van de aan grondwaterafhankelijke N2000-gebieden (2.180 ha) te maken met lage grondwaterstanden. Voor wat betreft de waterkwaliteit blijkt dat gemiddeld bij 59% de waterkwaliteit niet voldoet. Ook de drie aangewezen grondwaterlichamen (Zand Maas, Slenk Diep Maas en Krijt Maas) voorzien niet in de gewenst goede kwalitatieve en kwantitatieve toestand zoals gesteld in de Europese Kaderlichtlijn Water (KRW).

Voor het herstel van de natuur en het behalen van de waterdoelen is ook een aanzienlijke verbetering van de kwaliteit van oppervlaktewater nodig. Limburg kent 42 oppervlaktewaterlichamen op grond van de Kaderrichtlijn water (KRW) en zij voldoen niet aan de doelen gesteld in de KRW en Nitraatrichtlijn. Voor een deel komt dat door een nog ontoereikende hydrologische dynamiek en hydromorfologische inrichting; zo zijn nog niet alle beken al ingericht op het bereiken van KRW-doelen. In 39 oppervlaktewaterlichamen voldoet de concentratie aanwezige nutriënten niet aan de geldige norm (2020). In veel oppervlaktewaterlichamen worden gewasbeschermingsmiddelen aangetroffen. Bij grensoverschrijdende waterlopen hebben ontwikkelingen in het buitenland invloed op de kwaliteit van het oppervlaktewater. De huidige situatie laat zien dat in Limburg nog niet alle waterdoelen worden gehaald. Daar komt bij dat het gehele watersysteem in Limburg gezien het

veranderende klimaat kwetsbaar is voor zowel droogte als wateroverlast en overstroming.

Vergunningverlening Limburgse economie op slot

Gezien de staat van de natuur is vergunningverlening in vrijwel alle sectoren van de economie nu amper mogelijk. Ook de circa 40 geverifieerde PAS-melders in Limburg kunnen voorlopig geen vergunning krijgen. Vergunningen kunnen worden verleend op basis van intern of extern salderen. Een plan of een project wordt in dat geval gesaldeerd met een bestaande vergunde situatie, binnen het eigen project of locatie (intern salderen) of op een andere locatie (extern salderen). Daarbij moet voldaan worden aan het 'additionaliteitsvereiste'. In de praktijk houdt dat in dat salderen met de bestaande vergunde situatie alleen mogelijk is als het wijzigen of beëindigen van de bestaande situatie waarmee gesaldeerd wordt niet nodig is om de verslechtering van de beschermde natuur in de Natura 2000-gebieden te stoppen en/of op termijn de instandhoudingsdoelstelling voor de betreffende Natura 2000-gebieden te bereiken. Voor extern salderen gold dat altijd al, voor intern salderen heeft de Raad van State dit bepaald in haar uitspraak van 18 december 2024.^[1] Gezien de slechte staat van de natuur kan nu vrijwel nergens in Limburg worden voldaan aan het additionaliteitsvereiste en zit de vergunningverlening op slot.

In haar uitspraak heeft de Raad van State nogmaals aangegeven hoe invulling kan worden gegeven aan dit additionaliteitsvereiste. Namelijk met een geborgde aanpak waarmee uitvoering wordt gegeven aan onze verplichtingen uit artikel 6, eerste en tweede lid^[2], van de Habitatrichtlijn. De Raad van State benadrukt de noodzaak en urgentie van een plan, programma of pakket van maatregelen dat zorgt voor een geborgde daling van stikstofdepositie en het benodigde natuurherstel. Een programma waarin wordt vastgelegd hoe het behalen van de natuurdoelen voor de verschillende Natura 2000-gebieden zeker wordt gesteld. Borging van het daadwerkelijk (gaan) realiseren van de noodzakelijke stikstofreductie en natuurdoelen is daarbij cruciaal. De Raad van State heeft het dan ook over een plan, programma of pakket van maatregelen dat in uitvoering is, dat gemonitord wordt en dat voorziet in bijsturing of aanvulling indien nodig.

De ontwikkelingen in het Rijksbeleid in de afgelopen jaren hebben gezorgd voor veel onduidelijkheid voor agrarische ondernemers, initiatiefnemers en inwoners. Er spelen grote zorgen bij Limburgse (agrarische) ondernemers over de toekomst van hun bedrijf. Agrarische ondernemers hebben behoefte aan duidelijkheid en economisch perspectief voor verschillende vormen van landbouw en aan de mogelijkheid om afgewogen keuzes te kunnen maken over hun toekomst.

2.2. Ambitie en doelen van het LOS

De huidige opgaven raken de natuur, de landbouw én de economie van Limburg in brede zin. Deze opgaven kunnen alleen in samenhang worden opgepakt. Herstel van natuur en water gaat niet zonder toekomstperspectief voor economie en omgekeerd. Een structurele daling van de stikstofdepositie en een duurzaam herstel van onze natuurgebieden kan economische initiatieven via vergunningverlening - en daarmee perspectief voor ondernemers - weer mogelijk maken.

Ambitie

Gedeputeerde Staten heeft met het LOS de ambitie om concrete resultaten te bereiken voor reductie van de stikstofdeposities, natuurherstel en perspectief op vergunningverlening voor economische ontwikkelingen. Daarvoor willen we de beschikbare financiële middelen en instrumenten in samenhang inzetten en beginnen met wat nu al mogelijk is. In de uitvoering willen we nauw

samenwerken met onze gebiedspartners, ondernemers, terreineigenaren en belangenorganisaties. De ontwikkelingen en maatregelen zullen in regionale en lokale samenhang met elkaar worden opgepakt. Op deze wijze ambiëren we ontwikkelingen weer mogelijk te gaan maken met perspectief voor ondernemers, waarbij we tegelijkertijd de natuur beschermen en herstellen.

Hoofddoelstellingen LOS

Om de ambitie waar te maken, streeft de provincie in dit LOS de volgende doelstellingen na:

- Realisatie van de aan de provincie opgedragen wettelijke kerndoelen voor natuur (soorten en leefgebieden), stikstof, water, bodem en klimaat. De focus ligt daarbij op het doelbereik voor stikstof en natuur en op alle bijdragen die andere omgevingsaspecten daaraan kunnen leveren;
- Realisatie van een economisch 'blijversperspectief' voor inwoners en ondernemers in Limburg door zo snel mogelijk meer duidelijkheid te bieden over een houdbare vergunningverlening voor projecten op het gebied van wonen, werken (waaronder landbouw) en bereikbaarheid.

Uitwerking hoofddoelstellingen

De eerste doelstelling is uitgewerkt in een overzicht van aan de provincie opgedragen wettelijke kerndoelen voor natuur, stikstof, water, bodem en klimaat met een aanduiding van wanneer deze doelen moeten zijn gerealiseerd (zie figuur 2.1). Het bereiken van deze doelen is leidend voor onze langjarige programmatische aanpak en de periodieke monitoring van het doelbereik. Voor de korte termijn leggen we in onze inzet de focus op het wettelijke doelbereik voor stikstof en natuur en op alle maatregelen die daarvoor nodig zijn. De jaarlijkse bijsturing van maatregelen is daarop gericht, voor zover voldoende middelen en uitvoeringskracht beschikbaar zijn. Bij de realisatie van de wettelijke doelen streven we ernaar om - waar mogelijk - ook aanvullende ambities en bestuurlijke afspraken al te realiseren, bijvoorbeeld op het gebied van de aanleg en revitalisering van bossen (via de 'Limburgse Aanpak Bossen'), groenblauwe dooradering en landschap (via intensivering Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer) en klimaatadaptatie.

Thema		Uitwerking wettelijke doelen
Natuur	Vogel- en Habitat Richtlijn (VHR)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Tenminste 30% van de in 2019 in een ongunstige staat van instandhouding verkerende VHR-soorten en -habitattypen zijn weer in een gunstige staat van instandhouding gebracht of een sterk positieve trend is ingezet ▪ Uiterlijk in 2030 zijn zoveel mogelijk de landelijk negatieve trends voor alle VHR-soorten en -habitattypen gestopt ▪ Realisatie van 30% van het te ontwikkelen areaal dat nodig is voor een gunstige staat van instandhouding ▪ Realisatie van 1.300 ha nieuwe natuur (deels overlappend met resterende ontwikkelopgave NNN) en 11.100 ha nieuwe agrarische natuur
	Natuurnetwerk en Natuurpact	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uiterlijk in 2027 verwerving van 892 ha en inrichting van 1.253 ha voor nieuwe natuur ter afronding van Nationaal Natuur Netwerk in Limburg
	Natuurherstel-verordening	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uiterlijk in 2030 zijn op minstens 30%, uiterlijk in 2040 op minstens 60% en uiterlijk in 2050 op minstens 90% van de niet in goede toestand verkerende oppervlaktes van de in bijlage I van de verordening opgenomen habitattypen herstelmaatregelen genomen om ze in een goede toestand te brengen. Daarbij wordt tot 2023 voorrang gegeven aan maatregelen in Natura 2000-gebieden ▪ Uiterlijk in 2030, 2040 en 2025 treffen van herstel-maatregelen die nodig zijn om de in bijlage I van de verordening opgenomen habitattypen opnieuw te ontwikkelen in gebieden waar die habitattypen niet voorkomen, teneinde de gunstige referentieoppervlakte voor die habitattypen te realiseren
Stikstof	Wet stikstof-reductie en	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 40% van het areaal van stikstofgevoelige habitats in Natura 2000-gebieden in 2025 onder de kritische depositiewaarde

	natuurherstel (Wsn)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 50% van het areaal van stikstofgevoelige habitats in Natura 2000-gebieden in 2030 onder de kritische depositiewaarde ▪ 74% van het areaal van stikstofgevoelige habitats in Natura 2000-gebieden in 2035 onder de kritische depositiewaarde ▪ Deze drie landelijke, wettelijke doelen zijn vertaald naar een voorgenomen bijdrage van Limburg in de emissie-reductie van circa 3 Kton ammoniak.
Water & bodem	Kaderrichtlijn Water (KRW)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hydrologische condities voor alle Natura 2000-gebieden voldoen in 2027 aan ecologische vereisten ▪ Concentraties nutriënten (fosfaat en stikstof) in grond- en oppervlaktewaterlichamen voldoen in 2027 aan wettelijke normen ▪ Concentraties gewasbeschermingsmiddelen in grond- en oppervlaktewaterlichamen voldoen in 2027 aan wettelijke normen ▪ Grondwaterlichamen voldoen in 2027 aan de norm voor een goede kwantitatieve en kwalitatieve toestand per grondwaterlichaam, conform Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) ▪ Waar mogelijk herstel van meer natuurlijke toestand voor oppervlaktewaterlichamen (maatregelen uit Stroomgebiedbeheerplannen en herstel beekdalen)
Klimaat	Koolstof-vastlegging, Klimaatwet	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Realisatie van 0,03 Mton CO₂ eq. koolstofvastlegging in minerale landbouwbodems in 2030 in Limburg
	Methaan, Klimaatwet	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Reductie van 0,3 Mton CO₂ eq. in 2030 in Limburg

Figuur 2.1. Overzicht wettelijke kerndoelen voor natuur, stikstof, water, bodem en klimaat.

2.3. Uitvoeringsroute in hoofdlijnen

De urgentie van de opgaven en de onzekerheden voor ondernemers in alle sectoren maken dat we snelheid moeten maken in de uitvoering van maatregelen. Niet alles kan tegelijk en overal worden aangepakt; daarvoor zijn de beschikbare middelen en de uitvoeringscapaciteit te beperkt. In deze uitvoeringsroute geven we daarom aan hoe en in welke stappen we de uitvoering willen aanpakken.

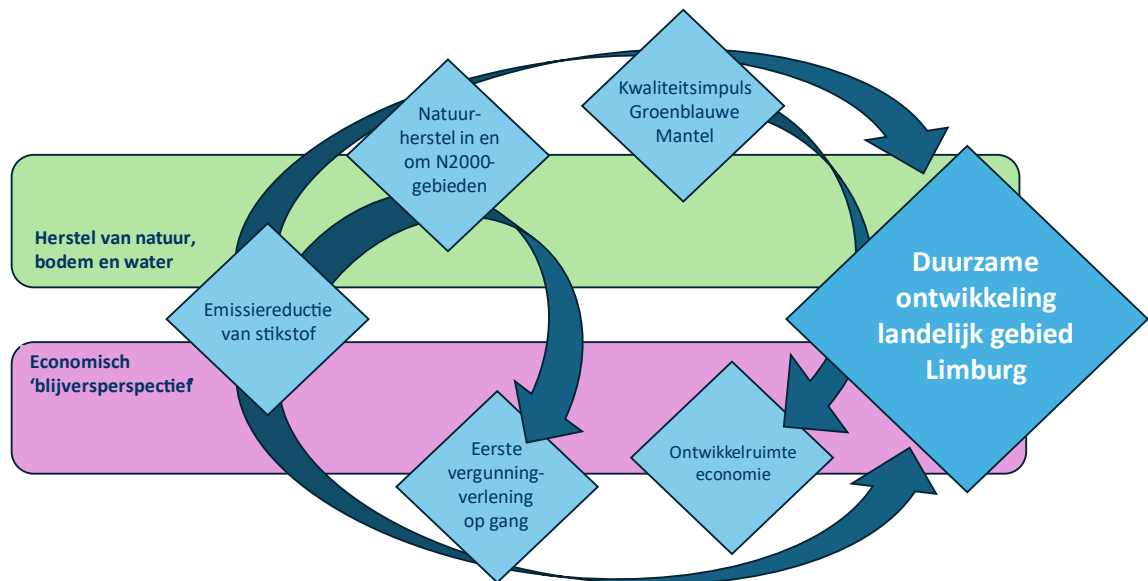
Van start met verdere emissiereductie stikstof én natuurherstel in en om Natura 2000-gebieden

Om onze dubbeldoelstelling te realiseren is de eerste stap dat op korte termijn volop wordt ingezet op een geborgde aanpak voor emissiereductie van stikstof en herstel van natuur, waterkwaliteit en -kwantiteit in en om de Limburgse Natura 2000-gebieden. De maatregelen die we als eerste nemen moeten, gefaseerd in de tijd, leiden tot: a) het stoppen van de verslechtering van de beschermde natuur in de Natura 2000-gebieden, b) het herstellen van de opgetreden verslechtering en uiteindelijk c) het behalen van de (landelijke) gunstige staat van instandhouding.

Alleen door forse verlaging van de stikstofdepositie en natuurherstel in en om Natura 2000-gebieden kan er ruimte ontstaan voor vergunningverlening; niet alleen voor de landbouw, maar ook voor projecten voor wonen, werken en infrastructuur. Het tempo waarin stikstofemissies dalen en natuurherstel wordt gerealiseerd is bepalend voor het tempo waarin vergunningen weer kunnen worden verleend en de Limburgse economie van het slot kan. In sommige gebieden kan dit snel gaan, maar in de meeste gebieden kost dit tijd. Pas als de maatregelen in dit LOS in uitvoering zijn - en voorzien is in monitoring van de daadwerkelijke daling in stikstof en herstel van natuur met mogelijkheden voor bijsturing - kan vergunningverlening weer plaatsvinden. Daarvoor is ook van belang dat de verwachte bijdragen van maatregelen aan het doelbereik vaststaan. Op dat moment is het voor initiatiefnemers weer mogelijk om voor activiteiten een vergunning te krijgen, bijvoorbeeld door het intern of extern salderen van de verkregen ruimte.

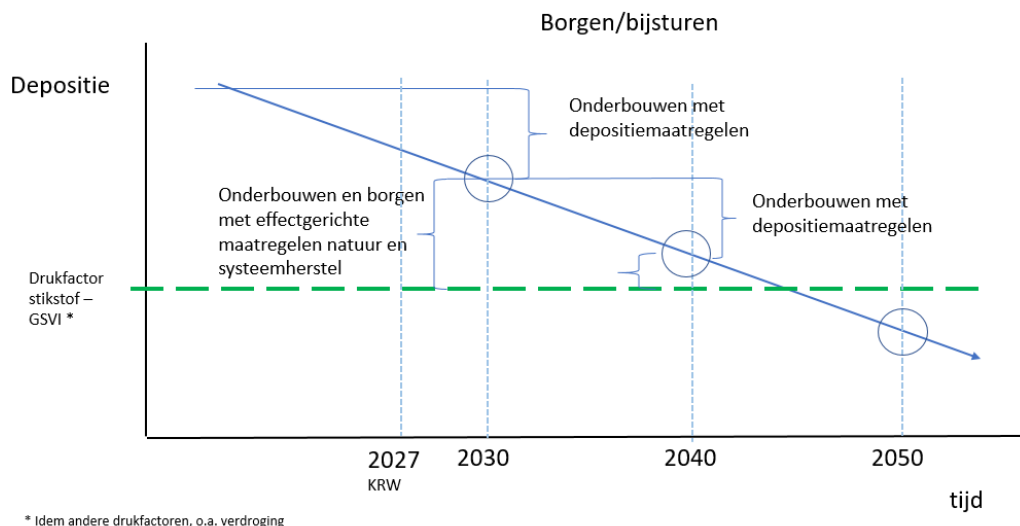

Parallel aan de uitvoering van maatregelen voor stikstofreductie blijven maatregelen in Natura 2000-gebieden nodig om de effecten hiervan te bestrijden. Tegelijkertijd werken we aan voldoende water van goede kwaliteit en het realiseren van verbindingen tussen natuurgebieden. Om tot een gunstige staat van instandhouding te komen is het ook nodig om arealen van bepaalde leefgebieden uit te breiden. Rond de Natura 2000-gebieden zal de landbouw meer rekening moeten houden met de eisen die het Natura 2000-gebied stelt aan hydrologische condities, nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen. We willen in deze gebieden agrariërs kunnen belonen voor de inspanningen die ze doen om de juiste omgevingscondities voor het Natura 2000-gebied te creëren.

Figuur 2.2. Samenvatting van de uitvoeringsroute voor de aanpak van de opgaven in het landelijk gebied.

Per Natura 2000-gebied implementeren we natuurherstellende en -verbeteringsmaatregelen. Daarvoor stellen we eerst voor elk Natura 2000-gebied de dalende stikstofdepositielijn vast met tussendoelen op weg naar het einddoel (zie figuur 2.3 en 2.4). We zetten de maatregelen en instrumenten in die nodig zijn om deze dalende lijn te borgen en te halen. Hoofdstuk 3 bevat het pakket aan maatregelen en instrumenten dat we voor de korte termijn voorzien. Het betreft een combinatie van emissiereductiemaatregelen, herstelmaatregelen hydrologische condities, natuurherstelmaatregelen en (inrichting en beheer) en uitbreiding van natuurareaal en verbindingen. Deze maatregelen zijn erop gericht om op dit moment – met nog een overschot aan stikstofdepositie – de verslechtering te stoppen, de natuur te herstellen en uiteindelijk de goede staat van de natuur in stand te houden. Al deze maatregelen moeten elkaar versterken om onze natuurgebieden te beschermen. Sommige natuurherstelmaatregelen kunnen, om effect te hebben, pas genomen worden als de stikstofdepositie op basis van generieke maatregelen eerst in voldoende mate is teruggebracht. Het is van belang dat we aan de voorkant een goed beeld hebben van de effecten van de maatregelen om te borgen dat de verslechtering stopt en op termijn de instandhoudingsdoelen van het betreffende Natura 2000-gebied worden gehaald (zie voor een inschatting daarvan par. 3.4.).

Figuur 2.3. Visualisatie van hoe een pakket van maatregelen moet bijdragen aan dalende stikstofdepositielijn.

....p.m.....invoegen tabel met streefdeposities stikstof per Natura 2000-gebied in 2030.....

Figuur 2.4. Overzicht van streefdeposities stikstof in 2030 per Natura 2000-gebied.

Fasering van de inzet in Natura 2000-gebieden

Niet alles kan overal en tegelijk worden aangepakt. Om de beschikbare middelen, capaciteit en instrumenten zo effectief mogelijk in te zetten, komen we voor onze inzet op korte termijn tot de volgende fasering van de aanpak in en om Natura 2000-gebieden:

1. We gaan *versneld en met een extra inzet* aan de slag in die Natura 2000-gebieden met de grootste opgaven op het gebied van stikstofemissiereductie en natuurherstel én waar we meekoppelkansen zien voor (herstelde) ontwikkelruimte voor wonen, werken (waaronder Pas-melders) en infrastructuur. Het natuurherstel is gericht op het stoppen van de verslechtering én op het halen van de instandhoudingsdoelen. Deze versnelde en extra inzet richten we op vier gebieden: de Peelvenen (Groote Peel en Mariapeel en Deurnsche Peel), Sarsven en de Banen, Maasduinen en Geuldal- Mergelland (Bunder- en Elslooërbos, Geuldal en Bemelerberg en Schiepersberg);
2. We gaan parallel met een *basisinzet* gelijktijdig aan de slag in alle 21 Natura 2000-gebieden om zo snel mogelijk de verslechtering van natuurwaarden te stoppen en het herstel in te zetten;
3. We zetten vervolgens de aanpak voor de overige Natura-2000-gebieden (met minder grote opgaven en meekoppelkansen) voort om in aanvulling op het stoppen van de verslechtering ook een gunstige staat van instandhouding te bereiken. Het tempo van de aanpak voor deze gebieden zal afhankelijk zijn van nieuwe middelen en capaciteit.

Oog voor hydrologisch systeemherstel én economisch perspectief in Groenblauwe mantel

Maatregelen in en om Natura 2000-gebieden maken vaak onderdeel uit van een bodem- en watersysteem dat veel verder reikt. De maatregelen in Natura 2000-gebieden worden daarom al zoveel mogelijk afgestemd op maatregelen in de directe omgeving van deze gebieden. Maar het is nodig de maatregelen in en om Natura 2000-gebieden in samenhang te zien met de aanpak in veel grotere delen van het bodem- en watersysteem van Limburg. In het provinciaal omgevingsbeleid is daarom de 'Groenblauwe Mantel' onderscheiden. Die bestaat uit waardevolle en beschermde

gebieden in het buitengebied waarin natuurwaarden en een robuust watersysteem in samenhang verbeterd kunnen worden.

Perspectief voor landbouw, industrie, woningbouw en infrastructuur ontstaat niet alleen door op korte termijn al aan te geven wat niet meer kan. Het ontstaat ook door tegelijkertijd meer richting en ruimte te bieden voor wat wel kan en onder welke voorwaarden. Voor de landbouw willen we ruimte voor verschillende transitiepaden, van hoogtechnologische tot extensieve vormen van landbouw. Agrarische ondernemers moeten in staat worden gesteld om toekomstvast economische verdienmodellen te ontwikkelen binnen generieke en gebiedsgerichte randvoorwaarden. Dit vraagt vooraleerst om verdergaande maatregelen in de keten voor een 'betere boterham voor de boer'. Voorbeelden daarvan zijn prijsafspraken over duurzaam en minder duurzaam voedsel, stimuleren van het aandeel duurzaam voedsel, vergoedingen voor ecosysteemdiensten en agrarisch natuurbeheer, helpen met innoveren en het uitwerken van nieuwe businessplannen etc.). Dit zijn maatregelen die door de Europese Unie en het Rijk genomen zullen moeten worden. Als provincie kunnen we deze maatregelen vertalen in ruimte voor verschillende vormen van landbouw. In ons provinciaal omgevingsbeleid werken we nu uit welke mogelijkheden we voor emissiearme landbouw kunnen bieden in kernrandzones, het buitengebied en de Groenblauwe mantel.

Onze grensligging brengt extra uitdagingen met zich mee. De depositie van stikstof uit het buitenland is groot en hetzelfde geldt voor de belasting van het oppervlaktewater via instroom van beken uit het buitenland. Het behalen van de doelen is hierdoor mede afhankelijk van de inspanningen van onze bureaus. We willen de verantwoordelijkheid voor ons eigen provinciale aandeel op ons nemen.

2.4. Op de agenda voor het Rijk

We willen als provincie niet wachten op de nieuwe plannen van het rijk. Daarvoor is de urgentie van de opgaven te groot. We sturen op resultaten op de korte termijn, waar we nu toe in staat zijn, qua beschikbare middelen, capaciteit en instrumentarium. De inzet van de provincie en al haar partners kan wel worden versterkt als de randvoorwaarden vanuit het Rijk op orde zijn. Dat is nu nog niet het geval. We agenderen bij het Rijk dan ook de volgende inzet om bij te dragen aan onze aanpak:

- Snelle duidelijkheid over de aard en omvang van het budget per provincie van het door het huidige kabinet in het vooruitzicht gestelde middelen die vanaf 2026 beschikbaar komen. Het betreft een meerjarige investering in de agrarische sector, onder andere voor innovatie en doelsturing, een brede opkoopregeling, natuurbeleid, mest, en visserij (5 miljard Euro) en middelen voor agrarisch natuurbeheer (500 mln Euro per jaar);
- Voldoende flexibiliteit bij de inzet van en verantwoording over de beschikbare én nieuwe rijksmiddelen. De provincie wil de ruimte en de flexibiliteit hebben om toegekende middelen te kunnen schuiven tussen categorieën van maatregelen, tussen gebieden en in de tijd, als daarmee doelen eerder of beter worden gehaald. Daarbij zet de provincie in op 'minder verantwoording vooraf' en 'meer monitoring van doelbereik achteraf' bij de toekenning van rijksmiddelen. De provincie ondersteunt het voornemen van het kabinet om bij een wijziging van de Financiële-verhoudingswet (Fvw) te komen tot minder 'specifieke uitkeringen' en meer 'fondsuitkeringen' aan decentrale overheden. Dit biedt meer ruimte voor maatwerk in de uitvoering;
- Een concreet perspectief voor agrarische ondernemers, met name gericht op verbetering van het verdienvermogen van agrarische ondernemers, bijvoorbeeld door afspraken in de voedselketen,

het stimuleren van de vraag naar duurzamer voedsel en/of door vergoeding van diensten op het gebied van natuur, water en milieu;

- Ontwikkeling en uitvoering van generiek instrumentarium en maatregelen om te komen tot een emissiereductie van ammoniak, methaan en nitraat/stikstof, aanvullend op de al in gang gezette vrijwillige beëindigingsregelingen voor de landbouw. Centraal hierin staan de uitwerking van de mogelijkheden voor 'doelsturing' waaronder (grondslagen voor) het vastleggen van realistische bedrijfsspecifieke doelen voor stikstof en broeikasgassen en de ontwikkeling van de (op termijn afrekenbare) stoffenbalans, gericht op stikstof, nutriënten en broeikasgassen;
- Een landelijke aanpak die voorziet in een evenredige bijdrage van andere sectoren dan de landbouw, waaronder industrie en verkeer, aan de reductie van de stikstofdeposities;
- Intensivering van het overleg met onze Duitse en Belgische partners om meer zicht te krijgen op hoe het buitenland kan en gaat bijdragen aan een reductie van de stikstofdeposities in Limburg.

Hoofdstuk 3. Maatregelen en instrumenten 2025-2027

3.1. Categorieën van maatregelen en criteria voor programmering en fasering

Categorieën van maatregelen: generiek én gebiedsgericht

Om de doelen te halen zijn veel verschillende maatregelen en instrumenten nodig. Bij de uitwerking daarvan is een mix nodig van generieke én gebiedsgerichte maatregelen. Generieke maatregelen zijn maatregelen die het Rijk of de provincie voor heel Limburg kan nemen, denk aan vrijwillige beëindigingsregelingen of aanpassingen in emissienormen. Gebiedsgerichte maatregelen zijn aanvullende maatregelen die specifiek in gebieden worden genomen en van gebied tot gebied kunnen verschillen, denk aan peilverhogingen, of het beperken van uitspoeling van nutriënten naar grond- en oppervlaktewater in en om Natura 2000-gebieden.

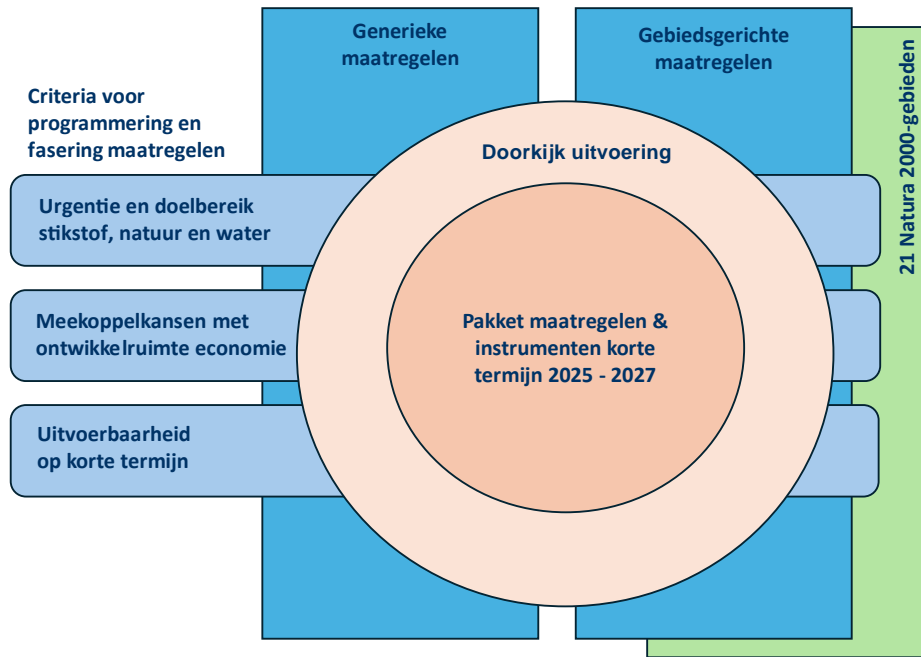
In dit LOS is een eerste pakket van generieke en gebiedsgerichte maatregelen opgenomen om onze doelen te bereiken. Eerst lichten we tien generieke maatregelen en instrumenten toe. Vervolgens is een pakket van gebiedsgerichte maatregelen voor elk van de 21 Natura 2000-gebieden uitgewerkt. Dit hele pakket hebben we gebaseerd op eerste inzichten in de verwachte effectiviteit van maatregelen (zie par. 3.5). Bijsturing van het pakket zal regelmatig nodig zijn als uit de monitoring van het doelbereik blijkt dat doelen nog niet worden gehaald (zie par. 4.4).

Hoofdcriteria voor programmering en fasering

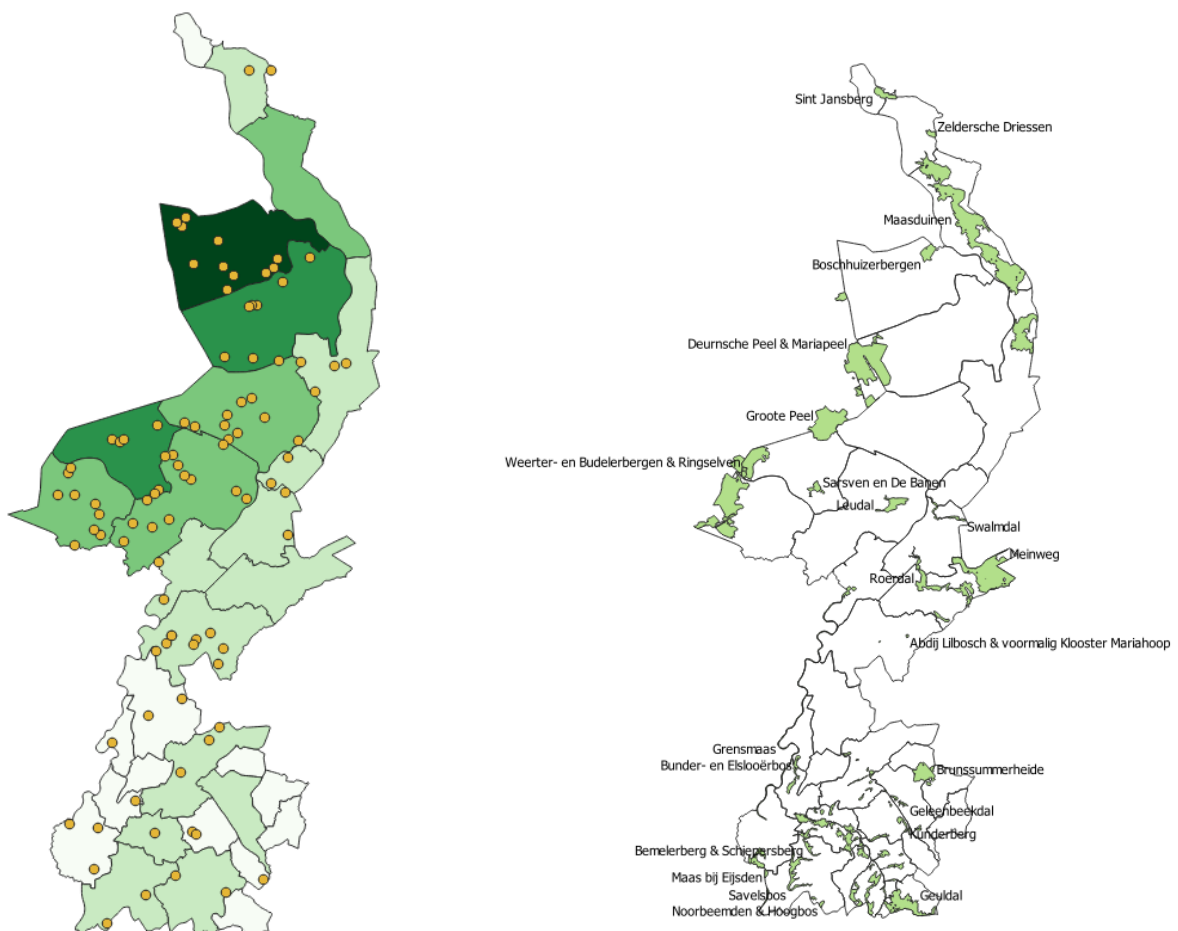
We doen wat nodig is, maar niet alles kan al overal en tegelijk. We kiezen daarom voor een programmering en fasering van maatregelen en instrumenten om met de beperkt beschikbare middelen, al op korte termijn de grootste bijdrage aan de doelen te kunnen leveren. Parallel zetten we ons in om meer middelen en capaciteit beschikbaar te krijgen.

Voor de samenstelling en verdere uitwerking van het eerste pakket van maatregelen en instrumenten voor de korte termijn hanteren we drie hoofdcriteria:

- **Afrekenbaar doelbereik voor stikstof, natuur en water:** de mate waarin maatregelen invulling geven aan de vereiste daling in stikstofdeposities en urgentie voor natuurherstel in en om Natura 2000-gebieden in samenhang met de hiervoor noodzakelijke waterkwantiteits- en kwaliteitsmaatregelen die mede nodig zijn om te voldoen aan de Kaderrichtlijn Water;
- **Meekoppelkansen ontwikkelruimte economie en samenhang andere doelen en opgaven:** de mate waarin maatregelen kansen bieden voor vergunningverlening op korte termijn en bijdragen aan een samenhangende aanpak van natuur, bodem, water en klimaat. Bij kansen voor vergunningverlening wordt voorrang gegeven aan herstel van vergunningverlening voor positief geverifieerde PAS-melders en voor lopende projecten op het gebied van wonen, werken, energie en bereikbaarheid. Waar mogelijk wordt ook aansluiting gezocht bij actuele gebiedsinitiatieven, bijvoorbeeld bij de projecten die zijn voorgedragen door de partners in de Plattelandscoalitie;
- **Snelle uitvoerbaarheid:** de mate waarin maatregelen al op korte termijn uitvoerbaar zijn op basis van ruimtelijke mogelijkheden, beschikbare financiële middelen en uitvoeringscapaciteit én het mede-eigenaarschap van initiatiefnemers om een bijdrage te leveren in de uitvoering.

Figuur 3.1. Opbouw van het maatregelenpakket voor het LOS.

Figuur 3.2. Op zoek naar meekoppelkansen bij de aanpak in Natura 2000-gebieden met onder meer mogelijk stoppende agrarische bedrijven (donkergroen = relatief veel) en Pas-melders (gele stippen).

3.2. Pakket van generieke maatregelen en instrumenten

Voor Limburg als geheel worden door Rijk en/of provincie de volgende tien maatregelen en instrumenten ingezet om bij te dragen aan het bereiken van de gestelde doelen voor het LOS.

1. Stikstofemissiereductie veehouderijbedrijven

Bronmaatregelen om de stikstofdeposities van veehouderijbedrijven te reduceren, zijn gericht op bedrijfsbeëindigingen en het verminderen van stal- en veldemissies. Met het **verplaatsen of aankopen en beëindigen van veehouderijen** (met of zonder productierechten) wordt direct de uitstoot van stikstof gereduceerd en daarmee stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden verminderd. Hiervoor worden diverse instrumenten ingezet, waaronder de 'Landelijke Beëindigingsregelingen Veehouderijlocaties' (Lbv, Lbv+), de 'Regeling provinciale maatregelen PAS-melders' (RPMP) en de regeling 'Maatwerk gerichte aankoop en beëindiging van veehouderijbedrijven nabij natuur-gebieden' (MGA-1 en -2). Deze maatregelen dragen bij aan een aanzienlijke daling van de stikstofdepositie op Natura 2000-gebieden. Omdat deze regelingen gestoeld zijn op vrijwillige deelname wordt de daling in de stikstofdeposities pas zichtbaar op het moment dat bedrijven daadwerkelijk gestopt zijn.

Ervaringscijfers van de gerealiseerde provinciale Maatwerkgerichte beëindiging veehouderij (MGA1), laten een reductie zien van gemiddeld 5000 kg ammoniak per veehouderij. Op dit moment hebben zich op basis van de gepubliceerde regelingen circa 300 bedrijven in Limburg vrijwillig gemeld om mogelijk te stoppen of op een andere manier het bedrijf aan te passen (**check**). Als deze bedrijven daadwerkelijk stoppen, zou daarmee een stikstofemissiereductie van circa 1,5 Kton ammoniak worden gerealiseerd. Op basis van nog te publiceren regelingen wordt ingeschat dat er nog circa 150 veehouderijbedrijven zich vrijwillig zouden kunnen melden om mogelijk te stoppen of op een andere manier het bedrijf aan te passen (**check**). Deze cijfers laten zien dat met vrijwillige bedrijfsbeëindiging van veehouderijbedrijven een aanzienlijk deel van de vereiste stikstofemissie-reductie kan worden gerealiseerd. De bijdrage aan de verlaging van stikstofdepositiewaarden in Natura 2000-gebieden kan wel nog variëren afhankelijk van de ruimtelijke spreiding van de stoppende agrarische bedrijven. Dit brengen we in de gebiedsgerichte aanpak in beeld.

De provincie Limburg heeft in de Omgevingsverordening al regels voor **schonere stallen van veehouderijen** opgenomen. Nieuwe stallen moeten aan specifieke emissiecriteria (afhankelijk van gehouden diersoort) voldoen en in 2030 moeten alle stallen aan deze emissiecriteria voldoen. Om de verordening effectiever te maken, scherpen we deze op de volgende punten aan:

- We scherpen de emissiereductiepercentages, onder meer voor melkveehouderijen, verder aan;
- We verhogen de vereiste emissiereductie naar 90-95% indien voor de intensieve veehouderijen stalsystemen beschikbaar zijn. Bij beide aanscherpingen geven we de veehouderijen de tijd om hun bedrijfsvoering hierop aan te passen;
- We verankeren managementmaatregelen in de verordening, zoals eiwitarm voer, additieven in voer, meer weidegang, verhogen aandeel klaver, vlinderbloemigen en kruidenrijk grasland. We onderzoeken nog hoe we deze maatregelen het beste kunnen handhaven;
- Om de effecten van de verordening te borgen, zullen de bepalingen worden aangevuld met het verbod om de emissieruimte die op een bedrijf wordt vrijgespeeld opnieuw in te zetten voor nieuwe stallen en/of meer dieren via interne of externe saldering. Een uitzondering gaat gelden

voor emissieruimte die wordt gecreëerd door het nemen van maatregelen die boven de vereisten van de verordening uitgaan;

- We onderzoeken de mogelijkheden van het invoeren van een emissieplafond per bedrijf als eerste stap op weg naar meer doelsturing (zie ook maatregel 8).

Op basis van natuurvergunningen van de provincie en omgevingsvergunningen van gemeenten is er in de praktijk vaak sprake van vergunde ruimte die niet benut wordt. Deze ruimte zorgt ervoor dat emissiestijgingen kunnen optreden als die ruimte wel gebruikt gaat worden. Om dit te voorkomen zetten we een traject in om deze latente ruimte te verwijderen of te beperken. Dit doen we door in de Omgevingsverordening regels vast te stellen over hoe om te gaan met ‘slapende vergunningen’ en niet-gerealiseerde dierenverblijven. Ook leggen we het moment vast waarop latente vergunningsruimte uiterlijk benut moet zijn (realisatietermijn), of werken we met vergunningen met een afgebakende looptijd. Vergelijkbare regels worden ook voor de industrie vastgelegd.

Naast vrijwillige bedrijfsbeëindigingen en het verder beperken van stalemissies is het nodig om in de directe omgeving van Natura 2000-gebieden aanvullende stikstofreductiemaatregelen te treffen. Dit doen we door het instellen van **zones rondom Natura 2000-gebieden** waar via de Omgevingsverordening beperkingen worden gesteld aan het grondgebruik en aan activiteiten die in deze zones plaatsvinden. Voor de beperking van stikstofemissie die een direct effect heeft op de N2000 gebieden is een zone van circa 500 meter nodig, afhankelijk van de lokale situatie. In deze zones zullen vergaande beperkingen gaan gelden voor de aanwending van dierlijke mest en kunstmest. Deze regels gaan gelden voor alle landbouwsectoren, zowel akkerbouw, tuinbouw als veehouderij. We creëren een voorzienbaarheid door nu aan te kondigen dat deze maatregelen voor bemesting gaan gelden vanaf 1 januari 2027 (check). Verkend wordt welke mogelijkheden er zijn om te voorzien in vergoedingen voor de waardedaling van gronden, extra kosten en schades. Daarnaast ontwikkelen we beleid gemaakt om grote belastingspieken in deze zones te verminderen.

Parallel aan deze maatregelen gaan we ook de **‘Beleidsregels salderen Provincie Limburg 2024’** aanpassen. Doordat met de recente uitspraken van de Raad van State intern salderen - net als extern salderen – vergunningplichtig is, is het ook mogelijk om hier beleid op te maken. Net als voor extern salderen zullen dan ook voor intern salderen nadere regels in de beleidsregels worden opgenomen. De huidige beleidsregels voorzien bij extern salderen in een afoming van de emissierechten van 30%. Onze inzet is om dit te verhogen en eveneens voor intern salderen een hoger afomingspercentage te hanteren en deze ook vast te leggen in beleidsregels om de beoogde daling te borgen.

Uit onderzoek van de Wageningen Universiteit blijkt dat het verkleinen van de veestapel als gevolg van de ingezette bedrijfsbeëindigingsregelingen, een effectieve implementatie van emissiearme stallen en het verminderen van de bemesting al een belangrijke bijdrage leveren aan het doelbereik (WUR, 2024). De provincie zal toezicht en handhaving op de bestaande en verder aan te scherpen regels in de Omgevingsverordening gaan intensiveren om het beoogde doelbereik te borgen door ervoor te zorgen dat de regels ook worden nageleefd (zie verder maatregel 10).

2. Stikstofemissiereductie industrie en andere sectoren

Stikstofemissiereductie is een complexe opgave die een aanpak vergt die breder gaat dan alleen maatregelen voor de landbouw. Als provincie willen wij dat iedere sector hieraan - naar

evenredigheid van de emissies - een bijdrage gaat leveren. Het gaat naast de landbouw dan ook om de industrie, de mobiliteitssector en de woning- en utiliteitsbouw. Met flankerend beleid zetten we erop in dat ook deze sectoren bijdragen aan de stikstofemissiereductie. Maatregelen zijn onder meer de elektrificatie van het busvervoer, programma's als Limburg Bereikbaar, investeringen in de energietransitie en verdere verduurzaming van grote industriële sites zoals Chemelot en in de gebouwde omgeving (duurzaam bouwen). Het Rijk heeft deze inzet recent ondersteund door een bijdrage van € 54 mln Euro te geven aan de Limburgse industrie (Rockwool, Fibrant en OCI) voor investeringen in nieuwe duurzame technieken om de ammoniakuitstoot te verminderen. We bezien voor andere grote uitstoters welke maatregelen hier getroffen kunnen worden.

3. Voortzetting en intensivering maatregelen voor herstel water en natuur

Op het gebied van natuur en water is al veel provinciaal beleid ontwikkeld dat nu in uitvoering is. Deze uitvoering wordt voortvarend voortgezet. In het 'Provinciaal Waterprogramma 2022-2027' is het beleid op het gebied van hoogwaterbescherming, watersysteem, waterkwantiteit en waterkwaliteit vastgelegd. Het Waterprogramma geeft regionaal uitwerking aan onder meer de Kaderrichtlijn Water en de Grondwaterrichtlijn. In het 'Limburgs Natuurprogramma 2023-2030' is uitgewerkt hoe de provincie invulling geeft aan de uitvoering van het natuurbeleid. Als onderdeel van dit programma zet de provincie via de programmalijn 'Robuuste Natuur' onder meer in op de afronding van de realisatie van het Nationaal Natuurnetwerk in Limburg, op herstel en versterking van Natura 2000-gebieden en op een efficiëntere bescherming van beschermde soorten. Uitvoering van de maatregelen in de Natura 2000-beheerplannen vormt hiervoor de basis. Onderdelen van het beleid voor water en natuur werken onder meer door via de Omgevingsverordening Limburg waarin regels over landgebruik zijn uitgewerkt en nog worden aangescherpt.

Naast reductie van stikstof is het **herstel van de hydrologie** een belangrijke factor om te komen tot natuurherstel. We zetten met voorrang in op maatregelen die een hogere grondwaterspiegel realiseren in overgangszones rondom Natura 2000-gebieden. Op basis van hydrologische analyses voor de Natuurdoelanalyses en Natura 2000-beheerplannen hebben we steeds scherper in beeld van de opgave en mogelijke maatregelen per gebied zijn (zie overzicht maatregelen per Natura 2000-gebied in paragraaf 3.3). Afhankelijk van de gebiedsopgave kunnen (niet limitatief) de volgende maatregelen worden getroffen om de grondwaterspiegel te verhogen:

- Stoppen of beperken van de beregening met grond- en oppervlaktewater;
- Wijzigen van de stuwpeilen, en deze vast te leggen in de Keur van het Waterschap;
- Verwijderen van drainages, het aanpassen van drainages en het stellen van eisen aan nieuwe drainages (alleen in gebieden waar dit nog kan worden toegestaan);
- Verwijderen, verondiepen of verplaatsen van sloten.
- Vergroten van de sponswerking van de bodem waardoor water minder snel wordt afgevoerd;
- Specifiek voor het heuvelland: het stoppen van 'run off' waardoor voorkomen wordt dat verrijkt landbouwwater in het Natura 2000-gebied terechtkomt tijdens zware regenbuien.

Om verslechtering van natuurwaarden te stoppen is ook **herstel van de natuur** zelf nodig. Dit gebeurt door twee typen maatregelen. Enerzijds door het vergroten van het areaal zowel binnen als buiten de Natura 2000-gebieden. Bij deze areaaluitbreiding hoort ook het verbinden van de natuurgebieden om uitwisseling van populaties van soorten te verbeteren en daarmee de genetische diversiteit te borgen. Naast de uitbreiding van het areaal worden ook effectgerichte en

herstelmaatregelen getroffen. Dit zijn maatregelen die ervoor zorgen dat de kwaliteit van de bestaande natuur verbetert en de effecten van stikstofemissie en andere drukfactoren worden opgeheven of verminderd zolang deze drukfactoren nog niet volledig zijn opgeheven. Voor herstel van de natuur worden de volgende maatregelen genomen, die in het pakket gebiedsgerichte maatregelen per Natura 2000-gebied verder zijn uitgewerkt (zie paragraaf 3.3):

- Realiseren van de ontwikkelopgave natuur bestaande uit 892 ha herwaardering (check) en 1.253 ha inrichting van natuurgebieden, uiterlijk in 2027;
- Realiseren van circa 1.300 ha natuur om lokaal doelbereik in Natura 2000-gebieden te garanderen in 2030. Deze inzet kan deels overlappen met de ontwikkelopgave natuur;
- Realiseren van verbindingzones tussen Natura 2000-gebieden;
- Aanvullende realiseren van 11.100 ha agrarisch natuurbeheer, met name in de overgangszones, uiterlijk in 2030;
- Realiseren van maatregelen in de Natura 2000-gebieden om de natuurkwaliteit te verbeteren, gebaseerd op de Natuurdoelanalyses en op de Natura 2000-beheerplannen.

4. Voortzetting én uitbreiding Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer

Sinds 2026 zijn in Limburg al goede resultaten geboekt met Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (ANLb). De ambities van dit programma zijn gericht op het herstel en behoud van belangrijke doelsoorten en leefgebieden in en om agrarische gebieden en bijdragen aan verduurzaming van de landbouwsector. Het gaat dan vooral om agrarische gebieden in de groenblauwe mantel. Concrete maatregelen zijn bijvoorbeeld genomen ter verbetering van leefgebieden van akker- en weidevogels, zoogdieren en insecten, de invulling van bufferzones rond Natura 2000-gebieden en het herstel van landschapselementen als hagen, bomen en graften (terrassen die een helling onderbreken en daardoor erosie tegengaan).

Het kabinet heeft in het Regeerprogramma vanaf 2026 500 mln Euro per jaar gereserveerd voor 'Agrarisch natuurbeheer' (ANB) in Nederland. Doel van het kabinet is om landbouwers te belonen voor hun bijdrage aan natuur-, water- en klimaatdoelen met langjarige contracten op basis van marktconforme vergoedingen. Hiermee kan het verdienmodel van blijvende agrarische ondernemers worden ondersteund. Met deze extra rijksmiddelen wordt het naar verwachting mogelijk om de al bestaande Limburgse aanpak voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer verder uit te breiden, zowel in aantal hectares als in intensivering van het beheer. Vooruitlopend op de uitwerking van de Rijksregelingen heeft de provincie in samenwerking met het 'Agrarisch collectief Natuurrijk Limburg' (CNL) al een voorstel uitgewerkt voor de prioriteiten voor de besteding van de extra middelen. Het voorstel is om daarbij voorrang te gaan geven aan vijf prioritaire thema's, te weten: verbetering omstandigheden voor broedende akkervogels, verbetering leefgebieden voor hamsters, maatregelen in bufferzones rond Natura 2000-gebieden (voor waterafhankelijke natuur), maatregelen in grondwaterbeschermingsgebieden en maatregelen gericht erosiebeperking op steile hellingen.

5. Zonering van het landelijk gebied in het nieuwe omgevingsbeleid

In het kader van de nieuwe Limburgse Omgevingsvisie bereidt de provincie een zonering voor van het landelijk gebied. Door onderscheid te maken in verschillende zones wordt meer duidelijkheid gegeven over de mogelijkheden en voorwaarden waaronder ruimte wordt geboden aan diverse vormen van landbouw. De nieuwe zonering wordt opgenomen in een nieuwe provinciale Omgevingsvisie en doorvertaald in aanpassingen van de Omgevingsverordening. De zonering wordt

verder ondersteund door een actief provinciaal grondbeleid en door subsidieregelingen voor aanpassing van het landgebruik. Bij de doorvertaling naar de Omgevingsverordening gaat het onder meer over het aanpassen en/of opnemen van de begrenzingen van de verschillende gebieden en om aanpassing van beleidsregels die voor verschillende gebieden gelden. Bij de doorvertaling zal ook worden verkend met welke beleidsregels kan worden voorkomen dat het landgebruik ná agrarische bedrijfsbeëindiging negatiever bijdraagt aan het doelbereik dan vóór de bedrijfsbeëindiging.

Voorlopige contouren van de voorgenomen zonerings van het landelijk gebied

De agrarische sector is belangrijk voor de Limburgse economie, voor onze voedselproductie en - als belangrijkste gebruiker én beheerder van ons buitengebied - voor de beleving van ons cultuurlandschap. De uitdaging is om nu en in de toekomst ruimte te maken om duurzaam en gezond voedsel te kunnen produceren passend binnen de natuurlijke draagkracht en identiteit van gebieden. Maar ook om belangrijke landbouwgebieden te beschermen voor beperkingen die ontstaan door de toevoeging van nieuwe ruimtelijke opgaven. In een aanpassing van de provinciale omgevingsvisie zal daarom duidelijker worden aangegeven welke ontwikkelrichtingen voor de landbouw in welke delen van het landelijk gebied perspectief bieden voor agrarische ondernemers. Deze ruimtelijke zonerings van landbouwgebieden is nog in ontwikkeling. In de voorgenomen *'Groenblauwe landbouwzones'* zou alleen ruimte zijn voor natuurinclusieve landbouw die gericht is op en ondersteunend is aan de opgaven voor natuur, water en bodem. In *'Verwevingsgebieden'* rondom stedelijke gebieden en regionaal verzorgende kernen is er ruimte voor een verbrede landbouwontwikkeling die past bij stad-land-uitloopzones met diensten voor de stad en aanvaardbare risico's voor het leefklimaat. In *'Primaire landbouwgebieden'* is er ruimte voor hoogproductieve landbouw binnen de wettelijk vastgelegde milieuruimte. Hightech-bedrijven die ingericht zijn om efficiënt voedsel te produceren zijn hier de norm. In deze gebieden worden dan geen nieuwe niet-agrarische bestemmingen meer toegelaten die beperkend zijn voor de ontwikkeling van de landbouw. Binnen het Natuur Netwerk Limburg is er alleen nog ruimte voor landbouw die gericht is op behoud en versterking van dit netwerk. En in bestaand bebouwd gebied is er alleen ruimte voor kleinschalige, niet milieubelastende landbouw die past bij een aanvaardbaar leefklimaat. Definitieve besluitvorming over deze mogelijke ruimtelijke zonerings wordt op dit moment voorbereid in de provinciale omgevingsvisie die parallel aan de ontwikkeling van dit LOS wordt opgesteld.

6. Actief provinciaal grondbeleid voor ondersteuning veranderingen in landgebruik

Veel maatregelen vragen een verandering van het huidige grondgebruik in het landelijk gebied. Voor het uitvoeren van die maatregelen is de beschikbaarheid van grond vaak een voorwaarde. Met de aangekondigde bedrijfsbeëindigingen in Limburg komt er mogelijk meer grond beschikbaar. De provincie wil daarom haar grondvoorraad vergroten door strategische en gelegenheidsaankopen van gronden en locaties. Deze gronden kunnen vervolgens weer worden beschikbaar gesteld aan initiatiefnemers om het ruilen van gronden mogelijk te maken (met subsidies op basis van gepubliceerde regelingen) of om locatie- en gebiedsontwikkelingen voor water en natuur in gang te zetten. Meer mogelijkheden voor uitruil van gronden kan blijvende agrarische ondernemers ondersteunen in de omschakeling naar meer duurzame vormen van landbouw, of in het ontwikkelen van landbouw op locaties met minder gevolgen voor het milieu en omgeving. Dit draagt bij aan verbetering van de landbouwstructuur in Limburg. Door een gerichte en gecombineerde inzet van grondinstrumenten, planinstrumenten (bv. inrichtingsprogramma's, inrichtingsbesluiten, ruilbesluiten, projectbesluiten, verordening) en financiële instrumenten wil de provincie de gewenste veranderingen in het landgebruik actief ondersteunen. Daarbij zijn er verschillen tussen gebieden hoe kansrijk een actief provinciaal grondbeleid kan zijn (vanwege versnippering, gronddruk) en zijn ook de beschikbare middelen maatgevend voor de kansen die in de praktijk benut kunnen worden.

7. Intensivering ‘Blijversaanpak’ voor verduurzaming en innovatie van de landbouw

De Limburgse stikstofaanpak kiest nadrukkelijk voor een offensieve koers, waarin niet alleen reductie van stikstof centraal staat, maar vooral ook het bieden van toekomstperspectief voor de agrarische sector. Limburg wil koploper zijn in een aanpak die recht doet aan zowel natuurherstel als de kracht van onze boeren. We zetten vol in op een integrale benadering waarin de agrariër een centrale rol speelt in de gebiedsgerichte transitie.

Voor agrariërs die willen en kunnen doorgaan, creëren we ruimte om op duurzame wijze te blijven boeren. Blijvers zijn cruciaal voor het beheer van het landschap, de regionale economie en de voedselvoorziening. Zij krijgen daarom de steun die nodig is om toekomstbestendig te kunnen ondernemen. Met de ‘Agrarische Blijversaanpak Limburg’ willen we trajecten van individuele ondernemers, of groepen van ondernemers in een specifiek gebied, helpen om het huidige ‘Bedrijfsplan A’ dat tegen een belemmering aanloopt op het vlak van geld, grond en gunning om te vormen tot een ‘Bedrijfsplan A+’. De eerste ‘Pilots Ondernemersplan’ (op initiatief van het Ministerie van LNV) zijn van start in de gemeenten Venray en Nederweert. Daar doen in totaal vijftien agrarische ondernemers aan mee. Mede op basis van de praktijkervaringen uit deze pilots willen we de Blijversaanpak in het vervolg van 2025 verder doorontwikkelen in samenwerking met de Limburgse land- en tuinbouwbond (LLTB) en het Ministerie van LNV.

Limburg gelooft in de kracht van innovatie. Nieuwe technologieën, slimme stalsystemen, precisielandbouw en duurzame bedrijfsmodellen vormen de kern van onze aanpak. Door actief te investeren in proeftuinen, kennisdeling en publiek-private samenwerking creëren we een innovatieklimaat waarin boeren kunnen groeien. Innovatie is niet alleen een antwoord op stikstof, maar ook op bredere opgaven als bodemkwaliteit, waterbeheer en klimaatadaptatie. We maken daarbij gebruik van Limburgse kracht: ondernemerschap, samenwerking en innovatievermogen. Hierbij is de rol van de provincie wel ondergeschikt aan deze van het Rijk. Als provincie kunnen we alleen stimuleren op het vlak van projecten rondom innovatie, netwerkvorming en communicatie onder het Blijversbudget. Om de bredere uitrol van innovaties te faciliteren en te financieren doen we een beroep op het, in het regeerprogramma aangekondigde, innovatiebudget van het Rijk.

8. Verkenning en invoering evenwichtige balans tussen middelsturing en doelsturing

Veel van het huidige beleid van rijk en provincie voor verduurzaming van de landbouw heeft de vorm van ‘middelsturing’; hierbij worden maatregelen voor de agrarische ondernemer voorgeschreven die bijdragen aan een doel. In het Regeerprogramma van het kabinet is aangekondigd om voor de verduurzaming van de landbouw over te gaan van middelsturing naar ‘doelsturing’. Bij doelsturing gaat het om een bedrijfsspecifieke benadering waarin de agrarische ondernemer de vrijheid krijgt om zelfstandig maatregelen te kiezen om een doel te bereiken. De provincie Limburg ondersteunt het voornemen van het kabinet en kiest voor een evenwichtige balans door een gefaseerde invoering van doelsturing in combinatie met een gefaseerde afbouw van middelsturing. Daarmee wil de provincie aan agrarische ondernemers meer vrijheid geven om aan de wettelijke doelen te kunnen voldoen. Middelsturing zal voorlopig nodig blijven voordat een nieuwe benadering van doelsturing is uitgewerkt. Als eerste stap in deze uitwerking is een vertaling nodig van de wettelijke doelen naar toelaatbare emissies per bedrijf, bijvoorbeeld uit te drukken in maximale emissies per hectare voor grondgebonden activiteiten en per dier voor niet-grondgebonden activiteiten. De ontwikkeling van

doelsturing is primair een taak van het Rijk; de provincie zal de uitwerking daarvan in nauwe samenwerking met het Rijk vorm gaan geven zodat maatwerk voor Limburg geleverd kan worden.

9. Op gang brengen van vergunningverlening door instelling 'Limburgse stikstofbank'

In AERIUS Register is voor iedere provincie een compartiment aangemaakt waarin provincies voor specifieke doelen stikstofdepositieruimte kunnen sparen. De Provincie heeft zeggenschap over de vulling en benutting van de ruimte in dit compartiment door in beleidsregels één of meer doelen hieraan te verbinden. In onze beleidsregels zullen nadere regels voor het oprichten van deze doelgebonden stikstofdepositiebank worden opgesteld gericht op belangrijke doelen voor Limburg, te beginnen met positief geverifieerde PAS-melders. Door de instelling van deze Limburgse stikstofbank kunnen we deze nu al vullen met ruimte uit mitigerende (bron)maatregelen en kunnen we vergunnen op het moment dat er een geborgd maatregelpakket klaar is in het gebied.

Zolang het maatregelenpakket nog niet is geborgd kan de stikstof-depositieruimte wel alvast in de Limburgse depositiebank worden gereserveerd voor vergunningverlening. Doordat de stikstofdepositie-ruimte in de doelenbank is gereserveerd, is ook inzichtelijk welke depositieruimte binnen een gebied is vrijgemaakt. Wel kan deze ruimte uiteindelijk maar voor een beperkt deel worden ingezet voor vergunningverlening aan Pas-melders en andere projecten, namelijk alleen voor dat deel dat niet hoeft bij te dragen de dalende lijn van stikstofdepositie in het Natura 2000-gebied. Binnenkort worden regels voor het gebruik van deze doelenbank in overleg met het Rijk nader uitgewerkt.

10. Intensivering van toezicht en handhaving in interprovinciale aanpak

Op dit moment werken we als provincie in het Interprovinciaal Overleg (IPO) aan een 'Gezamenlijk toezichts- en handhavingsbeleid Gebiedsbescherming Stikstof'. Op basis van dit beleid wordt voorgesteld om actief toezicht te houden en dus ook handhavend op te treden bij vastgestelde overtredingen. Deze voorgenomen intensivering van toezicht en handhaving is een belangrijk onderdeel van de borging van het maatregelenpakket.

Op dit moment houdt de Provincie Limburg geen actief toezicht inzake gebiedsbescherming stikstof. In het actuele 'VTH-Uitvoeringsprogramma 2025' is opgenomen dat toezicht in het kader van gebiedsbescherming vraaggestuurd wordt ingezet op basis van handhavingsverzoeken, meldingen en controles. Het nieuwe voorstel zou daarin een significante wijziging betekenen.

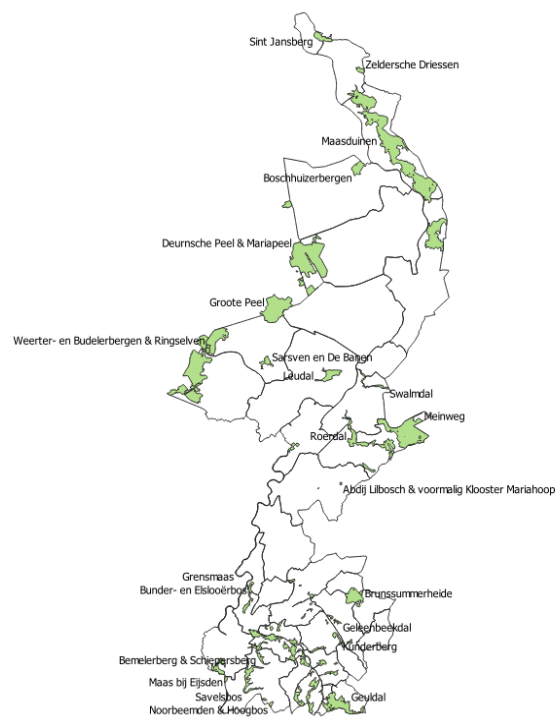
Sinds de uitspraken van de Raad van State over intern salderen zijn de mogelijkheden voor overtreders om een overtreding te beëindigen door intern salderen nihil geworden zolang er geen geborgd maatregelenpakket van kracht is. Als provincie willen we laten zien waar we toezicht houden en optreden als er sprake is van een eenduidige overtreding. Dit is van belang voor de onderbouwing van de geborgde aanpak stikstofdaling en natuurherstel. Bij de uitwerking van de intensivering van toezicht en handhaving hebben we extra aandacht voor expliciet genoemde bijzondere gevallen: PAS-melders, ondernemers die intern hebben gesaldeerd in de beschreven overgangsperiode en ondernemers met emissiearme stalvloeren. Om in deze bijzondere gevallen zicht te houden op succesvol af te kunnen zien van handhavend optreden, is het van belang dat Gedeputeerde Staten als bevoegd gezag concreet laten zien in welke situaties er wel actief toezicht plaats vindt en er bij vaststelling van overtredingen handhavend wordt opgetreden. Het 'Gezamenlijk toezichts- en handhavingsbeleid Gebiedsbescherming Stikstof' maakt daarom onderdeel uitmaken van dit LOS om

te komen tot een situatie waarin (handhavings)besluiten met betrekking tot gebiedsbescherming deugdelijk onderbouwd en gemotiveerd kunnen worden.

3.3. Pakket van gebiedsgerichte maatregelen en instrumenten in en om Natura 2000-gebieden

In samenhang met de generieke maatregelen gaan we tegelijkertijd aan de slag met gebiedsgerichte maatregelen in en om de 21 Natura 2000-gebieden in Limburg. Deze maatregelen worden uitgewerkt en uitgevoerd in regionale en lokale gebiedsprocessen en gebiedsprojecten. In onderstaande overzichten zijn de belangrijkste maatregelen per focusgebied en Natura 2000-gebied samengevat.

Deze maatregelen worden nog getoetst en verder uitgewerkt in de gebiedsprocessen en gebiedsprojecten. Daarbij wordt onder andere gebruik gemaakt van de 'Hydrologische Systeem Analyse' voor de Deurnsche Peel en Mariapeel en Groote Peel (eind 2025 beschikbaar), de 'Staalkaart' van mogelijke maatregelen in het kader van het 'Convenant Voldoende Zoetwater' (eind mei 2025 beschikbaar) en aanvullend hydrologisch onderzoek voor specifieke gebieden.

Figuur 3.3. Ligging van de 21 Natura 2000-gebieden in Limburg.

Focusgebied Maasduinen

De Maasduinen beslaan een langgerekt gebied dat begint in het uiterste noorden van de provincie Limburg met de op de stuwwal gelegen Sint-Jansberg. Onderaan dit bosgebied ligt een galigaanmoeras dat te kampen heeft met verdroging en inspoeling van nutriënten. De Zeldersche Driessen liggen in een meander van het riviertje de Niers en is aangewezen als Natura 2000-gebied vanwege stroomdalgraslanden en hardhoutooibossen. De Natura 2000-gebieden Maasduinen en de Boschhuizerbergen bestaan uit verstoven landduinen met heideterreinen. Voor de Boschhuizerbergen zijn de jeneverbesstruwelen een belangrijk habitattype en in de Maasduinen zijn de verschillende vennencomplexen van belang voor grondwaterafhankelijke natuur. Voor de droge habitattypen vormt stikstofdepositie de belangrijkste drukfactor. Voor de grondwaterafhankelijke habitattypen is verdroging daarnaast een knelpunt. Van deze vier gebieden zijn in de Maasduinen de meest ingrijpende maatregelen nodig buiten het Natura 2000-gebied of maatregelen die mogelijk effecten buiten het gebied hebben. Ten opzichte van het cluster Peelvenen en vennen en Zuid-Limburg is het ruimtebeslag en de impact van maatregelen minder verstrekkend. De opgaven kunnen grotendeels gerealiseerd worden door middel van kleinschalige gebiedsgerichte projecten.

N2000-gebied: Boschhuizerbergen - Maatregelen	N2000-gebied: Maasduinen - Maatregelen
Emissiereductiemaatregelen	Emissiereductiemaatregelen
▪ Afhankelijk van generieke maatregelen	▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
Herstelmaatregelen	Herstelmaatregelen hydrologische condities
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Beperken van grondwateronttrekking ▪ Vernetting door afdammen of dempen van greppels ▪ Extensivering landgebruik 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verhogen waterpeil ten oosten van Maasduinen ▪ Vergoten voeding vennen vanuit regionale watersysteem, nader te verkennen op welke wijze ▪ Beperken drainerende werking Reijndersmeer ▪ Opheffen van interne ontwatering ▪ Beperken grondwateronttrekkingen in de omgeving van het N2000-gebied ▪ Kansen voor vernetting benutten bij Energielandschap Wellsmeer ▪ Herstel watersystemen 57 ha ▪ Extensivering grondgebruik
Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aanvullend begrazing ▪ Aanvullend maaien venoever ▪ Aanvullend opslag verwijderen ▪ Open plekken creëren voor jeneverbesstruweel ▪ Aanvullend plaggen 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verwijderen naaldbos in intrekgebied van vennen ▪ Intensivering beheer voor overleving van kwetsbare habitattypen
Uitbreiding natuurareaal en verbindingen	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (1 ha C1 gronden en 2 ha C2 gronden) ▪ 15 ha areaaluitbreiding buiten NNN 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (78 ha C1 gronden en 114 ha C2 gronden)¹ ▪ Areaaluitbreiding ten behoeve van soorten en habitattypen (30 ha binnen en 25 ha buiten NNN)

N2000-gebied: Zeldersche Driessen - Maatregelen	N2000-gebied: Sint-Jansberg - Maatregelen
Emissiereductiemaatregelen	Emissiereductiemaatregelen
▪ Afhankelijk van generieke maatregelen	▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
Herstelmaatregelen hydrologische condities	Herstelmaatregelen hydrologische condities
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verkenning herstel van rivierdynamiek van de Niers gericht op meer aanvoer van zand om stroomdalgrasland te behouden, afhankelijk van afstemming met Duitsland 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aanleg van een kwelscherm voor behoud van het galigaanmoeras ▪ Afspraken met agrarische ondernemer om uitspoeling van nutriënten te beperken ▪ Aanpak van run-off knelpunten ▪ Extensivering grondgebruik
Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aanvullende begrazing ▪ Groepenkap en strooisel verwijderen voor structuurverbetering en afvoer van nutriënten ▪ Kleinschalig plaggen ▪ Afvoer nutriënten van recent verworven akkers (uitmijnen) ▪ Aanvullend bosrandbeheer 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Omvorming van bos ten behoeve van habitattypen en leefgebied van het vliegend hert ▪ Beperken van de ganzenpopulatie in de Geuldert ▪ Bosomvorming ten behoeve van boshabitattypen ▪ Exotenbestrijding (bamboe) ▪ Aanvullend maaien en opslag verwijderen in de Geuldert ▪ Aanleg broedstoven voor vliegend hert

¹ Voor elk Natura 2000-gebied is in de tabellen het areaal 'C1' en 'C2' grond weergegeven zoals aangeven in het Natuurbeheerplan najaar 2025. Voor C1 gronden is financiering beschikbaar voor verwerving, pachtbeëindiging, inrichting en beheer. Voor C2 gronden is in principe geen financiering beschikbaar; ze maken wel onderdeel uit van het Natuurnetwerk Nederland en zijn planologisch beschermd. Veel van de gronden die in de tabellen nog de status C2 hebben, zullen binnenkort waarschijnlijk de status C1 krijgen. Dit betekent dat er vanaf dat moment middelen beschikbaar zijn voor de verwerving, inrichting en beheer van deze gronden.

Uitbreiding natuurareaal en verbindingen	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (geen C1 gronden, 36 ha C2 gronden) ▪ 4 hectare areaaluitbreiding buiten NNN ▪ Uitbreidingsmogelijkheden voor habitattypen optimaal benutten 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Mogelijke pachtbeëindiging van enkele gronden voor ontwikkelopgave Nationaal Natuur Netwerk ▪ 2 hectare areaaluitbreiding buiten Natuurnetwerk Nederland ▪ Verbinding met omliggende natuurgebieden verbeteren

Focusgebied Peelvenen en vennen

In de Peelvenen en vennen liggen vier Natura 2000-gebieden: de Deurnsche Peel en Mariapeel, De Groote Peel, Weerter- en Budelerbergen en Ringsellven en Sarsven en de Banen. In al deze gebieden staat naast het terugdringen van de stikstofdepositie hydrologisch systeemherstel centraal. In de Deurnsche Peel en Mariapeel, De Groote Peel en in Sarsven en de Banen staat vast dat dit zal leiden tot ingrijpende maatregelen buiten het Natura-2000-gebied. Rond deze gebieden zal het grondgebruik op duizenden hectare landbouwgrond meer moeten worden afgestemd op de eisen die de N2000-gebieden stellen. Daarbij gaat het om het terugdringen van de negatieve effecten van ontwatering en beregening, peilopzet en het creëren van voldoende tegendruk. Voor Weerter- en Budelerbergen en het Ringsellven zijn ook maatregelen buiten het Natura-2000-gebied nodig, met name om landbouwwater op een andere manier af te voeren. Of vernatting binnen het Weerterbos ook een grote invloed zal hebben op het aangrenzende landbouwgebied is nog onvoldoende bekend.

Voor de Peelvenen en vennen geldt dat in een brede overgangszone maatregelen nodig zijn om meer water vast te houden, wateronttrekkingen te beperken en de uitspoeling van nutriënten te verminderen. De breedte en de beperkingen zijn afhankelijk van de plaats en functie van het deelgebied in het hydrologisch systeem. Een zonering van het landgebruik kan het natuurherstel sterk ondersteunen. Dit kan ertoe leiden dat bepaalde teelten rond deze gebieden niet of minder goed mogelijk kunnen zijn en sommige delen minder geschikt zullen zijn voor reguliere landbouw. Een knelpunt is dat de grond van mogelijke stoppers nu wordt omgezet in akkers, terwijl we ruimte nodig hebben om melkveehouders die willen blijven de mogelijkheid te bieden tot extensivering.

N2000-gebied: De Groote Peel - Maatregelen	N2000-gebied: Deurnsche Peel en Mariapeel - Maatregelen
Emissiereductiemaatregelen	Emissiereductiemaatregelen
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen ▪ Realisatie van geleidelijke overgang / zonering van natuur, via extensieve landbouw (met hoger peil, grasland, lagere bemesting) naar productiegerichte landbouw binnen milieuraanvoorwaarden ▪ Aanvullende maatregelen voor veehouderijbedrijven binnen 2 km van het N2000 gebied 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen ▪ Realisatie van geleidelijke overgang / zonering van natuur, via extensieve landbouw (met hoger peil, grasland, lagere bemesting) naar productiegerichte landbouw binnen milieuraanvoorwaarden ▪ Aanvullende eisen voor veehouderijen binnen 2 km van het N2000-gebied
Herstelmaatregelen hydrologische condities	Herstelmaatregelen hydrologische condities
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Realiseren en optimaliseren waterbuffers ▪ Verder vernatten van Mussenbaangebied ▪ Vernatten gebied ten noordwesten Meijelsedijk ▪ Vernatten gebied Vossenbergh/Kalispel ▪ Beperken van grondwateronttrekkingen omgeving ▪ Verbinden van peelrestanten ▪ Extensivering landgebruik 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Plaatsen van extra kwelschermen ▪ Vernatten van het middengebied ▪ Verbinden van peelrestanten ▪ Peilopzet ▪ Beperken onttrekkingen ▪ Aanleg van regenwaterbuffers rond het gebied ▪ Herinrichting bovenloop Kabroekse beek ▪ Vernatten gebied Dorperpeelweg ▪ Vernatten gebied ten oosten van de Kanaalweg ▪ Extensivering landgebruik
Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel

Uitbreiding natuurareaal en verbindingen	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
<ul style="list-style-type: none"> Uitbreiding Nationaal Natuur Netwerk beperkt 10 ha areaaluitbreiding buiten Nationaal Natuur Netwerk 	<ul style="list-style-type: none"> Uitbreiding Nationaal Natuur Netwerk beperkt 10 ha buiten Natuur Netwerk Nederland

N2000-gebied: Sarsven en de Banen - Maatregelen	N2000-gebied: Weerter- en Budelerbergen en Ringselven - Maatregelen
Emissiereductiemaatregelen	Emissiereductiemaatregelen
<ul style="list-style-type: none"> Uitkopen of verplaatsen drie agrarische bedrijven 	<ul style="list-style-type: none"> Afhankelijk van generieke maatregelen
Herstelmaatregelen hydrologische condities	Herstelmaatregelen hydrologische condities
<ul style="list-style-type: none"> Vernattingsmaatregelen, waaronder verwijderen drainage/sloten in agrarisch beheerde natuur Peilopzet 	<ul style="list-style-type: none"> Vernatten van het Weerterbos door omleggen van Oude Graaf en dempen van oude loop en andere hoofdwatgangen Verminderen van ontwatering en grondwateronttrekkingen in de omgeving van het N2000-gebied Verminderen van de nutriëntenbelasting via het grondwater Gefaseerd dempen interne ontwatering in het Weerterbos Voorkomen of beperken van instroom van vervuild water rond het Ringselven Verhogen waterstand bij Kruispeel en Ringselven
Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
<ul style="list-style-type: none"> Bestrijden gebruik vennen door ganzen als slaapplaats Periodiek vrijzetten en/of maaien van venoevers Bestrijding watercrassula (invasieve exoot) 	<ul style="list-style-type: none"> Aanvullend vrijzetten venoevers Verwijderen watercrassula Aanvullend plaggen venoevers Aanvullend opslag verwijderem
Uitbreiding natuurareaal en verbindingen	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
<ul style="list-style-type: none"> Verkenning realisatie 100 ha nieuwe natuur in omgeving; Verkenning realisatie 250 ha agrarisch beheerde natuur in omgeving (zonder bemesting, drainage en bekalking) Venuitbreiding realiseren binnen een deel van de 100 ha nieuwe natuur 	<ul style="list-style-type: none"> Omvormen van gronden tot natuur bij Landgoed De Hoort en het gebied rond de Kruispeel Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (circa 96 ha C1 gronden en 53 ha C2 gronden) 15 ha areaaluitbreiding buiten NNN

Focusgebied Midden-Limburgse beken

De Midden-Limburgse beken bevatten de Natura 2000-gebieden Leudal, Swalmdal, Roerdal en de Meinweg. In het Leudal stroomt een aantal beken vanuit de Roerdalslenk naar de Maas. Mede door steeds hogere piekafvoeren zijn de beken zo ver ingesleten dat dit tot verdroging van de omliggende natuur leidt. Langs de Swalm bestaan de belangrijkste natuurwaarden uit vochtige beekbegeleidende bossen, kwelgevoede vegetaties aan de rand van de maasterrassen en de vegetatie in de beek zelf. Het Roerdal bevat gelijksoortige natuurwaarden. Daarnaast hebben zich in afgesloten meanders van de Roer bijzondere natuurwaarden ontwikkeld en is het gebied ook aangewezen voor het Donker pimperlblauwtje. De Meinweg bestaat uit een uitgestrekt bos- en heidegebied waarin ook de beekdalen van de Roode beek en de Boschbeek liggen. Het gebied is voor uiteenlopende habitattypen aangewezen, onder andere vochtige heide, blauwgraslanden, heideveentjes en beuken-eikenbossen met hulst. De Meinweg maakt onderdeel uit van een grensoverschrijdend natuurgebied.

Belangrijke knelpunten voor de Midden-Limburgse beken zijn de te hoge stikstofdepositie, verdroging, waterkwaliteit, het realiseren van een verbinding tussen de Meinweg en het Roerdal en het herintroduceren van het recentelijk uitgestorven donker pimperlblauwtje. Ondanks deze opgaven zijn de omvang en impact van de opgaven minder groot dan in de Peelvenen en vennen en Zuid-Limburg. De opgaven zijn te realiseren met kleinschalige gebiedsgerichte projecten zoals

beekdalophoging in het Leudal en realisatie van de verbinding Meinweg en Roerdal in het Flinke Ven. De ontwikkelopgave voor uitbreiding van het natuurareaal is nog vrij omvangrijk.

N2000-gebied: Swalmdal - Maatregelen	N2000-gebied: Leudal - Maatregelen
Emissiereductiemaatregelen	Emissiereductiemaatregelen
<ul style="list-style-type: none"> Afhankelijk van generieke maatregelen 	<ul style="list-style-type: none"> Afhankelijk van generieke maatregelen
Herstelmaatregelen hydrologische condities	Herstelmaatregelen hydrologische condities
<ul style="list-style-type: none"> Hydrologische herstelmaatregelen Verbeteren van de waterkwaliteit Realisatie van bufferzones Verminderen onttrekkingen Samenwerken met Duitsland om de waterkwaliteit te verbeteren Afkoppelen van riooloverstorten 	<ul style="list-style-type: none"> Verminderen inspoeling van nutriënten ten noordoosten van het gebied Ophogen van beekbodems om huidige diepe insnijdingen van beken te verminderen Dempen van greppels tussen rabatten Verbeteren waterkwaliteit Tengelroysche beek en Roggelse beek
Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
<ul style="list-style-type: none"> Verbeteren van de bosstructuur Aanvullende beweiding Verwijderen van exoten Kleinschalig plaggen Verwijderen bosopslag Realisatie bufferstrook ten oosten en noorden van stroomdalgrasland 	<ul style="list-style-type: none"> Omvorming van bos Uitbreiding van areaal schraalgrasland Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel Aanpassing van recreatiezonering
Uitbreiding natuurareaal en verbindingen	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
<ul style="list-style-type: none"> Beperkte areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (5 ha C1 gronden en 20 ha C2 gronden) 4 hectare areaaluitbreiding buiten NNN 	<ul style="list-style-type: none"> Beperkte areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (circa 3 ha C1 gronden en 26 ha C2 gronden) 3 hectare areaaluitbreiding buiten NNN

N2000-gebied: Roerdal - Maatregelen	N2000-gebied: Meinweg - Maatregelen
Emissiereductiemaatregelen	Emissiereductiemaatregelen
<ul style="list-style-type: none"> Afhankelijk van generieke maatregelen Beperken emissies via beheerovereenkomsten 	<ul style="list-style-type: none"> Afhankelijk van generieke maatregelen
Herstelmaatregelen hydrologische condities	Herstelmaatregelen hydrologische condities
<ul style="list-style-type: none"> Hydrologische herstelmaatregelen Dempen van greppels Creëren van bufferzones om de waterkwaliteit te verbeteren en verdroging te verminderen Onttrekkingen verminderen Terugdringen nutriëntenbelasting Samenwerken Duitsland om de waterkwaliteit te verbeteren Samenwerken met particuliere eigenaren om intensief agrarisch gebruik binnen de begrenzing te verminderen Extensivering landgebruik 	<ul style="list-style-type: none"> Hydrologische herstelmaatregelen Dempen van greppels Aanpassen van de bovenloop van de Bosbeek Extensivering landgebruik
Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
<ul style="list-style-type: none"> Extensief maaibeheer van bermen Bestrijding exoten Optimalisatie leefgebied donker pimperlblauwtje Inrichten verworven delen van Flinke Ven Realisatie bufferzone rond landgoed Hoosden Uitbreiding leefgebied Zeggekorfsak Inrichten aantakken meanders 	<ul style="list-style-type: none"> Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel Bodemverbetering bossen Aanvullende begrazing Extra bosrandbeheer Extra poelen realiseren Plaggen van natte en droge heide Opslag verwijderen Aanplant van rijk strooiselsoorten
Uitbreiding natuurareaal en verbindingen	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
<ul style="list-style-type: none"> Grote reaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (155 ha C1 gronden, 54 ha C2 gronden) 12 hectare areaaluitbreiding buiten NNN Creëren geschikt leefgebied donker pimperlblauwtje 	<ul style="list-style-type: none"> Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (23 ha C1 gronden en 46 ha C2 gronden) 4 hectare areaaluitbreiding buiten NNN Verbinding met het Roerdal realiseren (Flinke Ven)

Focusgebied Zuid-Limburg

In Zuid-Limburg liggen negen Natura 2000-gebieden: Brunssummerheide, Geleenbeekdal, Kunderberg, Geuldal, Bunder- en Elslooërbos, Savelsbos, Bemelerberg en Schiepersberg, Sint-Pietersberg en Jekerdal en Noorbeemden en Hoogbos. Naast de te hoge stikstofdepositie zijn inspoeling van nutriënten en grond vanuit omliggende landbouwgronden, verdroging en gebrek aan verbindingen de grootste opgaven. Door de ligging in het Heuvelland kent dit gebied specifieke problemen zoals 'run-off', waarbij instroom van modder en voedselrijk water zorgt voor achteruitgang van natuurwaarden. De toename van het areaal akkerland als ongewenst neveneffect van de beëindigingsregelingen versterkt dit probleem. Vanwege het voorkomen van kalk in de bodem komen zeer soortenrijke vegetaties voor, die kwetsbaar zijn voor verzuuring en die vaak ten opzichte van elkaar geïsoleerd liggen. Het realiseren van een schraallandcorridor is één van de maatregelen om deze restpopulaties opnieuw met elkaar te verbinden. Daarnaast komen in meerdere Natura 2000-gebieden van Zuid-Limburg kalktuftbronnen voor die een unieke vegetatie kennen. Deze bronnen zijn zeer gevoelig voor inspoeling van nutriënten uit het intrekgebied. Om deze vegetaties van achteruitgang te behoeden, zijn beperkingen in de intrekgebieden nodig, bijvoorbeeld in de vorm van minder mestgift en beperking van het gebruik van gewasbeschermings-middelen. Door toename van de piekafvoeren zijn sommige beken, waaronder de Noor, diep ingesleten, waardoor de omliggende natuur verdroogt. Door beekbodempophoging is deze verdroging op te heffen.

De bescherming van intrekgebieden, het behoud of doen toenemen van het areaal grasland op hellingen, het realiseren van verbindingen en het oplossen van 'run-off' knelpunten vragen om maatregelen in een omvangrijk gebied. Hierbij doen zich meekoppelkansen voor met het vergroten van de waterveiligheid (meer water vasthouden in de haarvaten van het systeem). Bovendien zijn de natuurgebieden sterk versnipperd; ze liggen tussen zowel agrarische gebieden als stedelijke gebieden en worden beheerd door verschillende terreinbeheerders en gemeenten. Dit alles vraagt om een gebiedsgerichte en integrale aanpak in behapbare deelgebieden.

N2000-gebied: Geleenbeekdal - Maatregelen	N2000-gebied: Brunssummerheide - Maatregelen
Emissiereductiemaatregelen	Emissiereductiemaatregelen
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
Herstelmaatregelen hydrologische condities	Herstelmaatregelen hydrologische condities
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hydrologische herstelmaatregelen ▪ Verhogen van de grondwaterstanden ▪ Beperking bemesting in intrekgebieden ▪ Aanpakken riooloverstorten (Vaesrade) ▪ Aanpakken run-off knelpunten ▪ Aanpakken van diepe beekdalinsnijdingen ▪ Verwijderen beekoverkluizing ▪ Verminderen van piekafvoeren ▪ Aanleg infiltratievoorziening ▪ Extensivering landgebruik in bufferzones	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verminderen grondwateronttrekkingen ▪ Verhogen van het peil van de Rode beek ▪ Aanpak Koffiepoel voor vernatting ▪ Meer infiltratie vanuit stedelijk gebied ▪ Beperkte extensivering landgebruik
Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel ▪ Verwijderen bosopslag ▪ Tegengaan van verzuuring ▪ Middenbosbeheer intensiveren ▪ Kleinschalig dunnen van het boomkronendak ▪ Gedeeltelijk plaggen en greppel dempen kalkmoeras Weustenrade ▪ Extra maaien en afvoeren maaisel	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel ▪ Herstel van grondwaterafhankelijke natuur in het intrekgebied / de zijbeken van de Geleenbeek ▪ Regulering recreatiedruk in stedelijk uitloopegebied ▪ Aanvullende begrazing ▪ Exoten bestrijden ▪ Aanplant van rijkstrooiselsoorten ▪ Bos omvormen naar heide

<ul style="list-style-type: none"> ▪ Uitbreiden bosrandbeheer ▪ Verwijderen exoten 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Beheer verbinding met Tevenerheide
Uitbreiding natuurareaal en verbindingen	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (12 ha C1 gronden, 40 ha C2 gronden) ▪ 5 ha areaaluitbreiding buiten Nationaal Natuur Netwerk 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Geen uitbreiding Nationaal Natuur Netwerk meer ▪ 1 ha areaaluitbreiding buiten Nationaal Natuur Netwerk

N2000-gebied: Geuldal - Maatregelen	N2000-gebied: Kunderberg - Maatregelen
Emissiereductiemaatregelen	Emissiereductiemaatregelen
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
Herstelmaatregelen hydrologische condities	Herstelmaatregelen hydrologische condities
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hydrologische herstelmaatregelen ▪ Waterkwaliteitsmaatregelen voor kalkmoerassen ▪ Waterconservering buiten het N2000-gebied en stroomopwaarts ▪ Behoud en uitbreiding van grasland en landschapselementen ▪ Terugdringen aanvoer van nitraat en fosfaat door bronaanpak ▪ Terugdringen gebruik van bestrijdingsmiddelen ▪ Aanpakken van run-off knelpunten 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hydrologische herstelmaatregelen kalktufbronnen ▪ Beperking uitspoeling nutriënten door beperking van bemesting in het intrekgebied van de kalktufbron ▪ Bufferstroken inrichten tegen instroom van water en slib (run-off) ▪ Extensivering in de bufferzone
Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel ▪ Versterken bescherming van intrekgebieden tot ver buiten Natura 2000-gebied voor herstel grondwatergebonden natuur ▪ Bestrijden van exoten 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel ▪ Extra begrazing ▪ Verwijderen bos, opslag, struweel en strooisel ▪ Verwijderen bosrank bij de Putberg ▪ Extra maaaien verruigde delen ▪ Bermenbeheer afstemmen op eisen schraallandsoorten ▪ Extra plaggen ▪ Instellen van een rondtrekkende schaapskudde voor zaadverspreiding van doelsoorten
Uitbreiding natuurareaal en verbindingen	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Grote areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (285 ha C1 gronden en 77 ha C2 gronden) ▪ 25 hectare areaaluitbreiding buiten NNN, onder andere voor uitbreiding van verschillende habitattypen, waaronder voor kalkgrasland en heischraalgrasland ▪ 15 hectare connectiviteitsverbetering ▪ Realisatie schraallandcorridor met Kunderberg en Bemelerberg en Schiepersberg. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (11 ha C1 gronden en 3 ha C2 gronden) ▪ 1 hectare areaaluitbreiding buiten NNN ▪ 5 hectare connectiviteit verbeteren ▪ Realisatie van een schraallandcorridor: herstel van connectiviteit ten behoeve van kalkgrasland met de Wrakelberg (onderdeel N2000-gebied Geuldal)

N2000-gebied: Bemelerberg en Schiepersberg - Maatregelen	N2000-gebied: Bunder- en Elslooërbos - Maatregelen
Emissiereductiemaatregelen	Emissiereductiemaatregelen
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
Herstelmaatregelen hydrologische condities	Herstelmaatregelen hydrologische condities
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aanpakken van run-off punten ▪ Inrichten bufferzones en verbeteren bestaande buffers 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hydrologische herstelmaatregelen ▪ Aanleg kwelscherm en vergroten kwelaanvoer ▪ Beschermen van intrekgebieden en het beperken van de uitspoeling van nutriënten en bestrijdingsmiddelen (onder andere via project Waterwinst) ▪ Vergroten infiltratie in het intrekgebied ▪ Afkoppelen en laten infiltreren van hemelwater in het intrekgebied ▪ Aanpakken run-off knelpunten ▪ Verhogen beekbodems van diep ingesneden beken ▪ Sanering van een riooloverstort ▪ Extensivering landgebruik

Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Verwijderen houtige opslag ▪ Kleinschalig plaggen ▪ Open plekken binnen het bos creëren ▪ Uitvoering bermenplan ▪ Extensivering landgebruik 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel ▪ Realisatie nieuw areaal voor kalktufbronnen ▪ Bestrijden exoten ▪ Realisatie van bufferstroken bij Leukderbeek en Hussenbeek
Uitbreiding natuurareaal en verbindingen	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (29 ha C1 gronden (inclusief hamsterleefgebied binnen overgangsgebied) en 9 ha C2 gronden) ▪ 3 hectare areaaluitbreiding buiten NNN ▪ Uitvoering bermenplan ▪ Verbeteren connectiviteit voor kalkgrasland en heischrale graslanden, realisatie van een schraal-landcorridor 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (8 ha C1 gronden en 1,5 ha C2 gronden) ▪ 3 ha areaaluitbreiding buiten NNN

N2000-gebied: Sint-Pietersberg en Jekerdal - Maatregelen	N2000-gebied: Savelsbos - Maatregelen
Emissiereductiemaatregelen	Emissiereductiemaatregelen
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen
Herstelmaatregelen hydrologische condities	Herstelmaatregelen hydrologische condities
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Maatregelen om de aanvoer van nutriënten via het grondwater te verminderen ▪ Aanpakken van runioff punt bij de Cannerberg ▪ Extensivering landgebruik 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aanpakken run-off knelpunten ▪ Beperken toestroom van nutriënten via het grondwater
Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer	Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Aanvullende begrazing ▪ Aanvullend maaien en plaggen ▪ Aanvullend bosbeheer ▪ Zoneren en begeleiden van de recreatie ▪ Opbrengen maaisel van terreinen met doelsoorten ▪ Bestrijden exoten 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Herstel van middenbosbeheer ▪ Uitbreiding grasland ten oosten van Savelsbos ▪ Lokaal openheid creëren voor pioniervegetatie op kalkrijke rotsbodem ▪ Optimaliseren begrazing van kalkgrasland om nutriënten af te voeren ▪ Kleinschalig plaggen voor behoud en herstel kalkgrasland ▪ Realisatie bufferzones van circa 25m
Uitbreiding natuurareaal en verbindingen	Uitbreiding natuurareaal en verbindingen
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (23 ha C1 gronden en 15 ha C2 gronden) ▪ 3 hectare areaaluitbreiding buiten NNN ▪ Realiseren van verbindingen binnen en buiten het gebied 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (33 ha C1 gronden (inclusief hamsterreservaat) en 6,8 ha C2 gronden) ▪ 5 hectare areaaluitbreiding buiten NNN ▪ Realisatie verbinding met de Natura 2000 gebieden Bemelerberg en Schiepersberg ▪ Realisatie verbinding met Noorbeemden en Hoogbos

N2000-gebied: Noorbeemden en Hoogbos - Maatregelen	
Emissiereductiemaatregelen	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Afhankelijk van generieke maatregelen 	
Herstelmaatregelen hydrologische condities	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Brongerichte werken aan meer infiltratie van water om piekafvoer te verminderen, onder andere via het lopende project 'Liquid Commons' ▪ Aanpakken van riooloverstorten ten behoeve van waterkwaliteit en vermindering piekafvoer ▪ Bescherming van het intrekgebied gericht op behoud waterkwaliteit van de kalktufbronnen ▪ Ophoging beekbodem ter beperking van verdroging bos ▪ Aanleggen bufferzones voor de invang van meststoffen ▪ Ophoging beekbodem ter beperking van verdroging bos 	

Natuurherstelmaatregelen: inrichting en beheer	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Kwaliteitsmaatregelen voor natuurherstel ▪ Ingrijpen in de soortensamenstelling in het bosgebied ▪ Uitvoeren hakhout- of middenbosbeheer ▪ Bevorderen soorten met goed verteerbaar strooisel 	
Uitbreiding natuurareaal en verbindingen	
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Areaaluitbreiding Nationaal Natuur Netwerk (8 ha C1 gronden en 13 ha C2 gronden) ▪ 2 hectare areaaluitbreiding buiten NNN ▪ Realisatie verbinding met Natura 2000 gebied Savelsbos en met het Ravensbos via de Moerslag 	

Aanpak Natura 2000-gebieden in samenhang met lopende gebiedsgerichte aanpakken

De aanpak in en om Natura 2000-gebieden kan worden versterkt door deze waar mogelijk in samenhang met al lopende grote en kleine gebiedsaanpakken vorm te geven. We zien kansen voor een samenhangende aanpak in de uitvoering met de volgende gebiedsgerichte aanpakken:

- **Ontwikkelperspectief en Regionale uitvoerings- en investeringsagenda NOVEX De Peel.** De aanpak in NOVEX-gebied De Peel zien we als schoolvoorbeeld voor Nederland. De Peel is een belangrijk agrarisch gebied met veel stoppende agrariërs en kwetsbare natuur, maar ook met een toenemende verstedelijkingsdruk vanuit Venlo en de Metropoolregio Eindhoven. Een visie op de toekomst is eind 2024 vastgelegd in het 'Ontwikkelperspectief De Peel 2050'. Dit schetst een toekomst die meerkleurig is met een nieuwe balans tussen natuur, ondernemerschap en leefbaarheid en met genoeg water en een gezonde bodem als fundament. In een eerste 'Regionale Uitvoerings- en Investeringsagenda' is een aanpak voor de uitvoering uitgewerkt. Het Ontwikkelperspectief en de Regionale Uitvoerings- en Investeringsagenda zijn eind 2024 ook door het Rijk bekrachtigd in het Bestuurlijk Overleg Leefomgeving. De uitvoering van de maatregelen in de Natura 2000-gebieden in de Peelvenen en vennen en in de Maasduinen zal in samenhang met de relevante 'Sleutelprojecten' uit de uitvoeringsagenda worden aangepakt;
- **Groen als Gras.** De hoeveelheid grasland in Limburg neemt af. Grasland houdt water langer vast en helpt om erosie in onze hellende gebieden tegen te gaan. In Limburg passen gras en grazers ook beter rond grondwaterafhankelijke natuurgebieden dan waterintensievere akkerbouw of volle-grond-tuinbouw. Bij het toenemende aantal bedrijfsbeëindigingen in de veehouderij is het van belang om te voorkomen dat met het grondgebruik dat ervoor in de plaats komt niet een slechtere situatie ontstaat. Naast onze inzet via een pro-actief grondbeleid en juridisch-planologisch instrumentarium willen we met het programma 'Groen als Gras' stimuleren dat voldoende grasland beschikbaar blijft in Limburg;
- **Kleinschalige gebiedsinitiatieven 'van onderop'.** Tal van lopende en nieuwe gebiedsinitiatieven van onze partners kunnen belangrijke bijdragen leveren aan het doelbereik van het LOS. We continueren de gebiedsinitiatieven waar we al afspraken over de aanpak en samenwerking hebben gemaakt, zoals bijvoorbeeld Mariapeel/Gedeelde Peel en de Propositie Zuid-Limburg. Ook verkennen we welke bijdragen de Gebiedsontwikkeling Roermond-Oost en Nationaal Park De Maasduinen - met diverse deelprojecten waaronder bijvoorbeeld Siebengewald – kunnen leveren aan het doelbereik van het LOS. Afhankelijk van die bijdragen zullen nadere uitvoeringsafspraken met deze gebiedsinitiatieven worden gemaakt. Voor andere of nieuwe gebiedsinitiatieven zullen we periodiek verkennen of en hoe deze kunnen worden ondersteund en wat daarbij de beste aanpak is, bijvoorbeeld opschaling, verdere integratie of juist los van elkaar voortzetten. Bij de selectie van deze initiatieven zijn de criteria voor programmering en fasering leidend (zie par. 3.1).

3.4. Doorkijk naar uitvoering op middellange termijn

Van veel van de maatregelen die al in 2025-2027 worden voorbereid en uitgevoerd zal ook de uitvoering vanaf 2028 nog verder doorlopen. Welke aanvullende maatregelen vanaf 2028 kunnen worden voorbereid en uitgevoerd zal sterk afhangen van wat al bereikt is en van de dan beschikbare middelen. Om wel al een doorkijk te geven over de uitvoering in deze periode stellen we ons - bij voldoende, nieuwe beschikbare middelen - de volgende intensiveringen in de uitvoering voor:

- Voortzetting en afronding van de maatregelen in en om Natura 2000-gebieden, zowel in de langjarige gebiedsprocessen als in de gebiedsprojecten die klaar zijn voor uitvoering;
- Voorzetting en afronding van de maatregelen voor voltooiing van het Nationaal Natuur Netwerk;
- Uitvoering van maatregelen in de Groenblauwe mantel ter ondersteuning van het doelbereik op het gebied van natuur, stikstof en water;
- Voortzetting van een actief provinciaal grondbeleid om de transformatie van het landelijk gebied te blijven ondersteunen;
- Volgende stap zetten met het Rijk in de uitwerking en invoering van doelsturing voor verduurzaming van de landbouw;
- Onderzoek naar en inzet van meer dwingend instrumentarium als blijkt dat we onvoldoende doelbereik realiseren (denk aan intensivering regulering, grondbeleid, handhaving etc).

3.5. Verwachte effecten van maatregelen en instrumenten

Om weer tot houdbare vergunningverlening over te kunnen gaan, is het niet alleen nodig om de maatregelen en instrumenten te benoemen die we gaan uitvoeren. Ook is het cruciaal om de verwachte effecten van dit pakket aan maatregelen en instrumenten goed te onderbouwen.

In figuur 3.4 is een inschatting gemaakt van de effecten van de in dit LOS genoemde maatregelen en instrumenten op het doelbereik. Deze inschatting is onder meer gebaseerd op onderzoeksresultaten van IPLG (2025) en de WUR (1924) en op de aanvullende expertise van de provincie en onze partners. Deze inschatting werken we waar mogelijk ook kwantitatief verder uit. En we hanteren deze als basis voor de monitoring van de effecten en de periodieke bijstelling van maatregelen en instrumenten (zie paragraaf 4.4).

Nr.	Maatregelen en instrumenten	Verwachte bijdragen aan het doelbereik		
		Aard van de bijdrage	Omvang van de bijdrage	Afhankelijkheden
Generieke maatregelen				
1.	Stikstofemissiereductie veehouderijbedrijven	Direct	Groot +++++	Afhankelijk van werkelijke aantal stoppende agrariërs
2.	Stikstofemissiereductie industrie en andere sectoren	Direct	Groot +++	Rijksmiddelen beschikbaar gesteld voor drie bedrijven
3.	Voortzetting en intensivering herstel van water en natuur	Direct	Groot +++	Afhankelijk van middelen en capaciteit in de uitvoering
4.	Voortzetting en uitbreiding Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer Limburg	Direct	Redelijk ++	Afhankelijk van lokale situatie en ligging nabij Natura 2000- gebieden
5.	Zonering van landelijk gebied in nieuwe omgevingsbeleid	Indirect	Groot +++	Afhankelijk van naleving in praktijk, toezicht en handhaving

6.	Actief provinciaal grondbeleid	Direct	Groot +++	Afhankelijk van middelen en grondprijsontwikkeling
7.	Intensivering 'Blijversaanpak' voor verduurzaming en innovatie	Indirect	Redelijk ++	Afhankelijk van deelname en ligging nabij Natura 2000-gebieden
8.	Verkenning en invoering balans middel-/doelsturing	Indirect	Redelijk ++	Afhankelijk van invulling door agrarische ondernemers
9.	Instelling 'Limburgse Stikstofbank'	Indirect	Beperkt +	Ondersteunende, administratieve maatregel
10.	Intensivering van toezicht en handhaving	Indirect	Beperkt +	Afhankelijk van opvolging acties
Gebiedsgerichte maatregelen				
11.	Pakketten voor 21 Natura 2000-gebieden in Limburg	Direct	Groot ++++	Afhankelijk van middelen en capaciteit in de uitvoering

Figuur 3.4. Kwalitatieve inschatting van het verwachte doelbereik van maatregelen en instrumenten.

....p.m....poging doen om dit waar mogelijk nog meer kwantitatief te onderbouwen....?

Hoofdstuk 4. Uitvoering en organisatie

4.1. 'In Limburg doen we het samen!'

'In Limburg doen we het samen!' is en blijft ons motto. We zoeken de verbinding met mensen en hechten veel waarde aan de mening van onze partners in het landelijk gebied. Op het Rijk, de provincie, waterschap en gemeenten rust de verantwoordelijkheid om als één overheid samen te werken, de inzet af te stemmen en deze helder en eenduidig over te brengen op de andere partners in Limburg. In de samenwerking in gebiedsprocessen en gebiedsprojecten hoeven we dan ook niet altijd de trekker te zijn, maar kunnen we ook optreden als opdrachtgever, leverancier van kennis en capaciteit en/of als bekostiger van maatregelen. Samen doen betekent ook iets voor de inzet van onze partners, bijvoorbeeld samen verantwoordelijkheid nemen en eigen capaciteit en middelen inzetten om deze gebiedsgericht en gebundeld te willen inzetten.

Om samen tot een effectieve uitvoering te komen werken we vanuit drie uitgangspunten:

- **Doelbereik is leidend.** De provincie Limburg wil de nationale en provinciale doelen op het gebied van natuur, stikstof, water en klimaat halen. Het maatregelenpakket uit dit LOS is het vertrekpunt voor de uitvoering op korte termijn. Als nieuwe maatregelen aantoonbaar een grotere of meer kosteneffectieve bijdrage aan het doelbereik leveren, kunnen eerder gemaakte afspraken worden aangepast. Deze 'omwisselbesluiten' zorgen voor flexibiliteit en adaptiviteit. Om tegelijkertijd voldoende zekerheid te bieden, worden omwisselbesluiten in principe alleen aan formele beslismomenten gekoppeld;
- **We faseren de uitvoering.** De opgaven zijn groot, de beschikbare middelen en capaciteit voor de eerste fase zijn nog beperkt. Niet alles kan tegelijk worden aangepakt. We gaan eerst aan de slag met het inzetten van de middelen en menskracht die we al hebben, op basis van de prioriteiten, doelen en criteria die we hebben geformuleerd. Dit betekent concreet dat we in eerste instantie kijken naar maatregelen waarvan we het grootste doelbereik verwachten tegen de laagste kosten. Bij de gebiedsgerichte aanpak in gebiedsprocessen en gebiedsprojecten werken we zo veel mogelijk met een uniforme aanpak: onze Routekaart Gebiedsgerichte Aanpak. Dat biedt helderheid in de samenwerking met alle partners. Voor meer slagkracht hebben we die aanpak wel herijkt door het aantal stappen terug te brengen van zes naar drie (zie verder paragraaf 2.4);
- **Inrichting, beheer en onderhoud gaan samen.** Als we beginnen met inrichtingsmaatregelen dan willen we dat er ook voldoende zekerheid is dat beheer en onderhoud langjarig zijn geregeld.

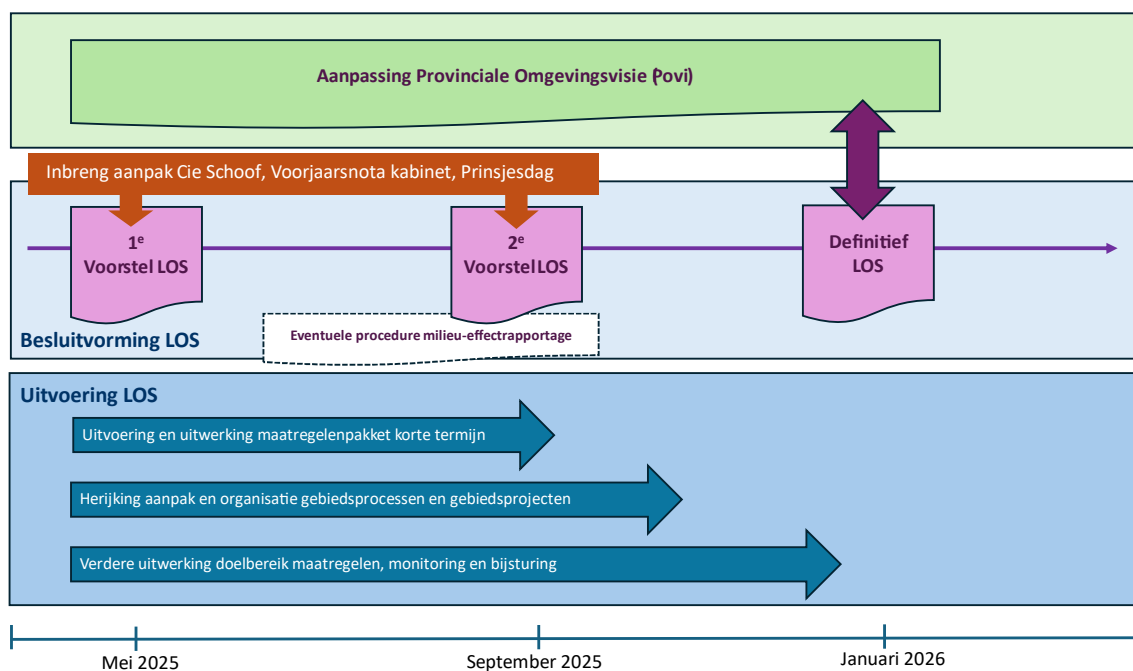
4.2. Vooruitblik besluitvorming

Vooruitblik besluitvorming

Na dit eerste voorstel zal een tweede voorstel en een definitieve versie van het LOS door Gedeputeerde Staten worden vastgesteld. Hierin zal ook de aanpak van het kabinet worden verwerkt, die in het voorjaar wordt verwacht. Als daarvoor de juridische verplichting bestaat, zal voor het tweede voorstel de procedure van de milieu-effectrapportage worden doorlopen om de effecten van keuzes en maatregelen in beeld te brengen. De besluitvorming over het LOS zal parallel en in samenhang met de besluitvorming over aanpassing van de provinciale omgevingsvisie worden vormgegeven. De planning van de besluitvorming in 2025 is in hoofdlijnen weergegeven in figuur 4.1.

Het LOS bevat generieke en gebiedsgerichte maatregelen gericht op stikstofreductie en natuurherstel. Het adaptieve karakter van het LOS brengt met zich mee dat het voor de hand ligt om

in een latere fase voor het LOS de procedure van de milieueffectrapportage (m.e.r.) te doorlopen. Het is namelijk zeer aannemelijk dat het LOS maatregelen bevat die kaderstellend kunnen zijn voor m.e.r.-plichtige vervolgbesluiten en/of gevolgen kunnen hebben voor Natura 2000-gebieden. Een deel van de beleidskeuzes voor het LOS wordt ook al gemaakt in de provinciale omgevingsvisie die parallel ontwikkeld wordt (denk aan zonering van het landelijk gebied). De effecten van die keuzes worden in beeld gebracht in de plan-MER die nu voor deze omgevingsvisie wordt gemaakt. Al met al is het daarom vooralsnog te vroeg om de vraag of een m.e.r.-plicht geldt met zekerheid te kunnen beantwoorden. Daarom kiezen we ervoor om eerst in te zetten op het nader concretiseren van de maatregelen en instrumenten op weg naar een tweede voorstel voor het LOS. Indien daartoe de juridische verplichting bestaat zal een plan-MER voor dit tweede voorstel worden opgesteld.

Figuur 4.1. Mijlpalenplanning voor besluitvorming en uitvoering van het LOS in relatie met omgevingsvisie.

Rollen bij de besluitvorming

De vaststelling van het LOS als vrijwillig programma onder de Omgevingswet is een bevoegdheid van Gedeputeerde Staten (zie paragraaf 1.3). Gezien de reikwijdte van de opgaven worden Provinciale Staten intensief betrokken bij alle fasen van het LOS (bij voorontwerp, ontwerp en definitief LOS).

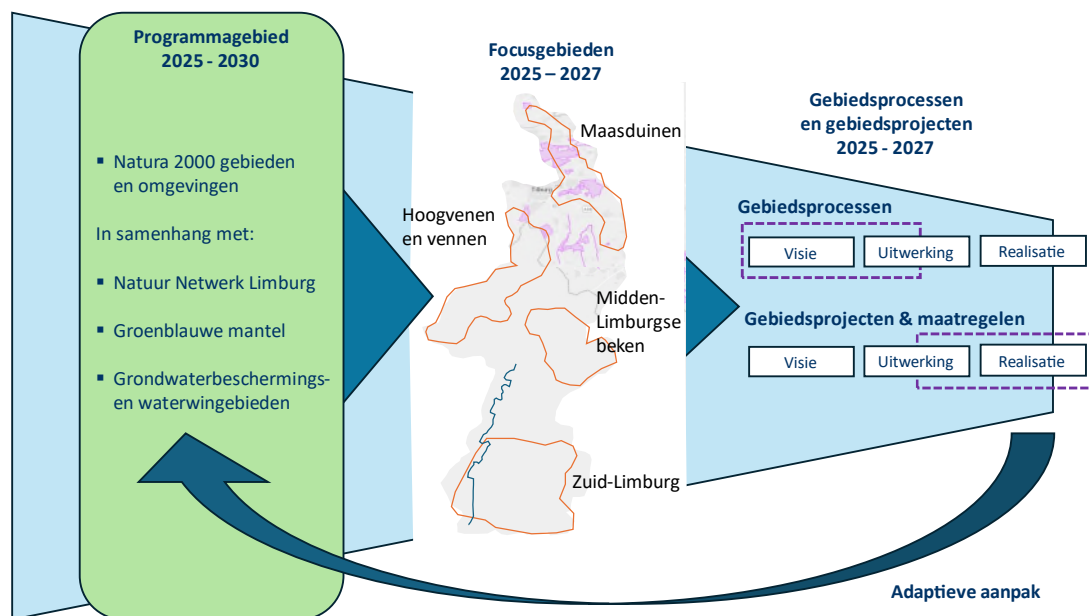
In de Plattelandscoalitie zijn alle Limburgse partners verenigd, die bij de ontwikkeling en uitvoering van het LOS een belangrijke rol hebben. Daarom wordt de Plattelandscoalitie gevraagd om in elke fase van totstandkoming van het LOS Gedeputeerde Staten te adviseren over aard en inhoud van de aanpak. Daarnaast hebben individuele partners van de Plattelandscoalitie een belangrijk rol in de uitvoering van de gebiedsprocessen en gebiedsprojecten. Dat kan in verschillende rollen, bijvoorbeeld als trekker van een gebiedsproces of gebiedsproject, als uitvoerder en/of als bekostiger van specifieke maatregelen, of als inbrenger van kennis, kunde en capaciteit in de uitvoering.

4.3. Aanpak en organisatie van de uitvoering

Gebiedsgerichte aanpak in samenhangende 'focusgebieden' van Natura 2000-gebieden

Om slagvaardig en adaptief uitvoering te kunnen geven aan alle maatregelen willen we onze

‘Gebiedsgerichte aanpak Limburg’ voortzetten én verder verbeteren. Het vertrekpunt voor deze gebiedsgerichte aanpak zijn de gebieden van het Natuur Netwerk Limburg, de Natura 2000-gebieden (inclusief overgangsgebieden), de Groenblauwe mantel en de grondwaterbeschermings- en waterwingebieden. Binnen dit brede ‘programmagebied’ voor het LOS is een langjarige, integrale en samenhangende aanpak van de natuur-, watersysteem- en ruimte voor landbouwopgaven mogelijk.

Figuur 4.2. Gebiedsgerichte aanpak Limburg voor uitvoering van het LOS.

Op dit moment beschikken we niet over de middelen om alle opgaven in dit brede programmagebied nu al in zijn geheel aan te pakken. Daarom richten we de inzet van bestaande middelen en instrumenten eerst op een viertal ‘focusgebieden’, bestaande uit de Maasduinen, de Hoogvenen en vennen, de Midden-Limburgse beken en Zuid-Limburg. Binnen deze focusgebieden zetten we uitvoering door in ‘gebiedsprocessen’ en ‘gebiedsprojecten’ gericht op een samenhangende aanpak in, om en tussen Natura 2000-gebieden. Dit doen we in drie stappen: visievorming, planuitwerking en realisatie. Bij ‘gebiedsprocessen’ is samen met alle gebiedspartners eerst nog een fase van gezamenlijke visievorming en planuitwerking nodig, voordat ‘de schop de grond in kan’. Bij ‘gebiedsprojecten’ is de visievorming afgerond en zijn de uit te voeren maatregelen, middelen en actoren bekend en kunnen deze via een projectmatige aanpak worden gerealiseerd. De aanpak van de Natura-2000 gebieden Groote Peel, Deurnsche Peel en Mariapeel en Geuldal-Mergelland vragen om een regionaal gebiedsproces. Voor de Weerter- en Budelerbergen en Ringselven, Sarsven en de Banen, Maasduinen, Meinweg-Roerdal en Bunder- en Elslooërbos vragen de opgaven om een lokaal gebiedsproces. De overige N2000-gebieden vragen om een projectmatige aanpak.

Binnen de focusgebieden faseren we de uitvoering. In alle Natura 2000-gebieden is een *basisinzet* nodig om de natuur niet verder te laten verslechteren. In een aantal Natura 2000-gebieden kiezen we voor een *versnelde en extra inzet* om de verslechtering te stoppen én instandhouding van belangrijke natuurwaarden te bereiken. Dit zijn de Peelvenen (Groote Peel en Mariapeel en Deurnsche Peel), Sarsven en de Banen, Maasduinen en Geuldal- Mergelland (Bunder- en Elslooërbos, Geuldal en Bemelerberg en Schiepersberg). De keuze voor deze fasering is ook gebaseerd op

mogelijke meekoppelkansen voor vergunningverlening voor projecten voor wonen, werken (waaronder Pas-melders) en infrastructuur (zie toelichting op deze fasering in paragraaf 2.3).

De aanpak in de focusgebieden wordt in samenhang uitgevoerd met de rijk-regio samenwerking voor NOVEX-gebied De Peel. Ook wordt de aanpak afgestemd met projecten die voor heel Limburg proberen de waterkwaliteit te verbeteren, waaronder Waterwinst (van LLTB) en Duurzaam Schoon Grondwater (van Waterschap Limburg). De herijkte, gebiedsgerichte aanpak is een adaptieve aanpak. Dat betekent dat op basis van de voortgang in doelbereik steeds nieuwe maatregelen kunnen worden toegevoegd, waarbij in elke vervolgfase de scope van gebieden verder kan worden vergroot.

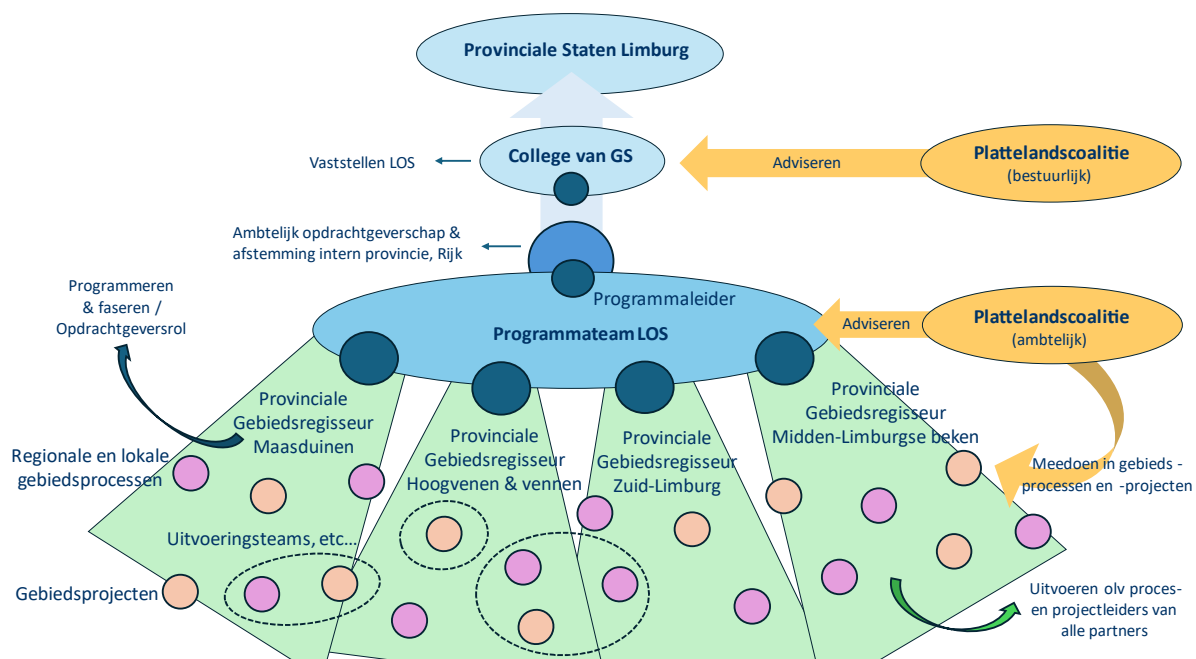
Organisatie van de uitvoering

In het LOS onderscheiden we op weg naar uitvoering twee functies die moeten worden ingevuld; de regie op uitvoering en de uitvoering zelf. Regie op uitvoering betreft de opdrachtgeversrol voor de uitvoering en is gericht op een integrale en samenhangende programmering en prioritering van de uitvoering, het meegeven van de randvoorwaarden en het bewaken van het doelbereik. De uitvoering heeft betrekking op de daadwerkelijke voorbereiding en realisatie van generieke en gebiedsgerichte maatregelen in gebiedsprocessen en gebiedsprojecten samen met alle partners.

Het LOS brengt een omvangrijke uitvoeringsopgave met zich mee met een mix van generieke en gebiedsgerichte maatregelen in veel verschillende focusgebieden. Dit kan alleen een succes worden als er op de uitvoering stevig regie wordt gevoerd. De provincie heeft een belangrijke rol in deze regievoering en -organisatie en vult deze onder andere in door een provinciale gebiedsregisseur in te zetten voor elk van de vier focusgebieden. Deze vier gebiedsregisseurs vormen samen - en onder leiding van een coördinerende programmamanager - het '**Programmateam LOS**'. Meer concreet gaat het bij de invulling van de provinciale regierol door dit programmateam om de volgende taken:

- Voorbereiden en formuleren van de gebiedsopgave per focusgebied, afgeleid van de doelen;
- Voorbereiden en formuleren van de opdrachten voor de gebiedsprocessen en voor de planuitwerking en uitvoering van de gebiedsprojecten en maatregelen in het focusgebied;
- Afspraken maken met de gebiedspartners over 'wie doet wat' in de uitvoering;
- Zorgen voor goede koppeling tussen de generieke en gebiedsgerichte maatregelen. De gebiedsregisseur is daarmee een belangrijke liaison tussen gebied, provincie en rijk;
- Zorgen voor een gecoördineerde inzet van de beschikbare financiële middelen, rekening houdend met de scope en richtlijnen die daarvoor in de specifieke uitkeringen zijn opgenomen;
- Monitoren, bijsturen en verantwoorden van de voortgang in de uitvoering.

De provinciale gebiedsregisseurs werken in elk focusgebied intensief samen met het Waterschap Limburg, gemeenten en andere uitvoeringspartners in regionale of lokale gebiedsprocessen en gebiedsprojecten. Op basis van maatwerk worden hiervoor één of meerdere '**Uitvoeringsteams**' gevormd (bv. een team voor elk Natura 200 gebied, of voor een combinatie van Natura 2000-gebieden). Daarbij bouwen we voort op succesvolle samenwerkingen die er al zijn, of creëren we nieuwe samenwerkingen waar nodig. Het trekkerschap van deze Uitvoeringsteams voor gebiedsprocessen en gebiedsprojecten kan bij verschillende partners liggen. De uitvoeringsteams worden ondersteund door een **Limburgbrede 'backoffice'** van expertises, bijvoorbeeld op het gebied van stikstof, natuur en water, grondbeleid, monitoring, programmabeheersing etc.

Figuur 4.3. Wijze van besluitvorming en organisatie van de uitvoering van het LOS.

De doelen, maatregelen en beschikbare middelen in het LOS vormen de basis op grond waarvan de provincie haar regierol zal invullen. Daarmee geeft de provincie duidelijk richting aan 'wat' er in de uitvoering mogelijk is van partijen in de uitvoeringsteams wordt verwacht. Voor de uitvoering van de maatregelen stelt de provincie financiële middelen en instrumenten beschikbaar. Het is aan de uitvoeringsteams in de gebiedsprocessen en gebiedsprojecten om de maatregelen verder uit te werken en te bepalen 'hoe' de uitvoering het beste plaats kan vinden binnen de kaders van het LOS.

4.4. Kosten en beschikbare financiële middelen

Kosten van het maatregelenpakket

.....p.m.....

Beschikbare financiële middelen en uitkeringen

Voor de jaren 2025, 2026 en 2027 heeft de provincie Limburg ruim 350 mln Euro aan financiële middelen voor de uitvoering van het LOS beschikbaar (zie figuur 4.4). De middelen zijn voor een belangrijk deel beschikbaar voor maatregelen gericht op natuurherstel in en rondom Natura 2000-gebieden, voor bronmaatregelen gericht op (agrarische) bedrijfsbeëindiging en voor maatregelen voor water en landschap. De inzet van deze middelen moet leiden tot een aantoonbare verbetering van de natuur (N2000) en daarmee een houdbare vergunningverlening dichterbij brengen.

De meeste middelen zijn of worden verkregen als een specifieke uitkering (SPUK) van het Rijk (zie overzicht in figuur 4.5). Dat betekent dat deze middelen alleen voor de aangegeven doelen mogen worden ingezet. De middelen gekoppeld aan de ontwikkelopgave natuur zijn bestemd voor het realiseren van de uitbreiding en inrichting van nieuwe natuur in het Natuur Netwerk Nederland. Deze middelen zijn beschikbaar als een storting in het Provinciefonds en tot en met 2027 beschikbaar.

Beschikbare middelen voor uitvoering LOS			
Thema	2025-2027	2028	2029
Natuur, biodiversiteit, fauna, natuurverbetering, ontwikkel-opgave landelijk gebied	206,67	18,05	18,05
Bronmaatregelen	145,64	--	--
Landschap	9,34	1,03	1,03
Water	21,03	--	--
Totaal	382,68	19,08	19,08

Figuur 4.4. Beschikbare middelen voor uitvoering LOS (in mln Euro's, exploitatie, inclusief vrije ruimte SPUK's).

Specifieke uitkering (SPUK)	Bestedingsdoelen	Bedrag beschikking (afgerond) en einddatum besteding middelen
Opkoop Veehouderijen	<ul style="list-style-type: none"> Voor aankopen van veehouderijen met oog op blijvende vermindering van stikstofdepositie op stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden 	92 mln Euro Geen eindtermijn opgenomen
Natuur fase 1	<ul style="list-style-type: none"> Voor uitvoeringsactiviteiten van provincie en partners voor doel, aanpak en resultaten van een Provinciaal Uitvoeringsprogramma Natuur ten behoeve van gebiedsgerichte maatregelen en boscompensatie en voor onderzoek en analyse, administratie en toezicht 	62.2 mln Euro 31 december 2026
Versnelling voorstel transitie landbouw	<ul style="list-style-type: none"> Voor realisatie van één of meerdere provinciale versnellingsvoorstellen voor de gebiedsgerichte aanpak voor natuur, inclusief stikstof, water en klimaat, waarbij een reductie van stikstofemissie uitsluitend ten goede komt aan één van deze doelen 	25.7 mln Euro 31 december 2027
Zoetwater / Deltaplan Hoge Zandgronden (DHZ)	<ul style="list-style-type: none"> Voor realisatie van zoetwater-maatregelen om water te conserveren, om de grondwatervoorraad aan te vullen en/of om de watervraag te verminderen, eventueel in combinatie met aanpassing van het grondgebruik 	21.6 mln Euro 31 december 2027
Natuur fase 2	<ul style="list-style-type: none"> Voor aanleg bos in het kader van boscompensatie en voor overige uitvoeringsactiviteiten ten behoeve van natuurgebieden die buiten Natura 2000-gebieden zijn gelegen (check) 	127.8 mln Euro 31 december 2032
Pas-melders	<ul style="list-style-type: none"> Voor realisatie van maatregelen waarbij de vrijgekomen stikstofdepositieruimte uitsluitend gebruikt wordt voor het legaliseren van Pas-melders 	7.9 mln Euro 31 december 2026
Maatregel Gebiedsgerichte Beëindiging (MGB)	<ul style="list-style-type: none"> Voor subsidies voor veehouders om hun veestapel te verminderen of om veehouderij te beëindigen 	7.6 mln Euro 31 december 2031
Provinciale maatregelen landelijk gebied (Rpml)	<ul style="list-style-type: none"> Voor bronmaatregelen stikstof- en methaanreducties en voor afwaardering van grond door functieverandering of gebruiksbeperkingen 	55 mln Euro 31 december 2026

Figuur 4.5. Overzicht van specifieke uitkeringen van het Rijk aan de provincie Limburg, die worden ingezet voor uitvoering van het LOS.

4.5. Monitoring, evaluatie en bijstelling

Monitoring en evaluatie

De voortgang in de uitvoering van het LOS wordt periodiek gemonitord en geëvalueerd. In de monitoring en evaluatie van de aanpak staan vijf hoofdvragen centraal:

1. Liggen we op schema met de uitvoering van alle maatregelen en instrumenten van het LOS: doen we wat we hebben afgesproken in termen van voortgang, capaciteit en kosten?
2. Liggen we op koers met onze ambitie en doelen van het LOS: wat zijn de effecten van alle maatregelen en instrumenten en bereiken we ermee wat we willen en moeten bereiken?
3. Is de samenhang helder en geborgd tussen de maatregelen van het LOS in relatie met de keuzes en maatregelen in andere programma's en trajecten? Denk bijvoorbeeld aan de provinciale omgevingsvisie, de uitvoering van de KRW en het Convenant Voldoende Zoetwater en de voortgang in de verwachte inzet van het Rijk en de EU;
4. Zijn nieuwe trends, ontwikkelingen, risico's en onzekerheden voldoende bekend en vertaald in de programmering en prioritering van maatregelen in de gebiedsprocessen en gebiedsprojecten?
5. Worden onze uitgangspunten voor de samenwerking door onze partners in de praktijk herkend en vinden nieuwe initiatieven en gebiedspartners aansluiting in nieuwe vormen van samenwerking?

Na vaststelling van het LOS zal de aanpak voor monitoring en evaluatie verder worden uitgewerkt. Daarbij wordt onder meer nagegaan welke al bestaande monitorings- en evaluatietrajecten kunnen worden benut en wie daaraan op welke wijze kan bijdragen. Centraal in de monitoring staan de periodieke Natuurdoelanalyses die worden opgesteld in het kader van de Wet Stikstofreductie en natuurverbetering (Wsn), de stikstofemissieregistratie en AERIUS, de voortgangsrapportages over uitvoering van de Kaderrichtlijn Water (KRW) en de uitvoering van de Natura 2000-beheerplannen.

De Natuurdoelanalyses (NDA's) geven de staat van de natuur aan en of de vastgestelde maatregelen voor natuurherstel genoeg zijn en of de daling van de stikstofdeposities voldoende is om verslechtering tegen te gaan. In het 'Verbeterprogramma VHR-monitoring' (VVM) zetten Rijk en provincies in op betere en meer uniforme data over de staat van de natuur binnen en buiten natuurgebieden, met meer inzicht in de effectiviteit van maatregelen. Er vindt nog een verbeterslag plaats in het bepalen van de kwaliteit van habitattypen. De kwaliteit van habitattypen zal dan op een meer uniforme wijze gemonitord worden. Rijk en provincies werken na de eerste versies van de NDA's aan een cyclisch proces van verbeteren, aanvullen en doorontwikkelen van de NDA's. Daarnaast zal het aantal NDA's uitgebreid worden van alleen voor stikstofgevoelige Natura 2000-gebieden naar voor alle Natura 2000-gebieden. Ook zal de reikwijdte van de NDA's verder worden verbreed door alle relevante factoren voor de staat van de natuur in beeld te brengen. In het Verbeterprogramma VHR-monitoring wordt een handreiking opgesteld voor de 'Monitoringsplannen Omgevingscondities' waarmee de resultaten van maatregelen in beeld worden gebracht.

Inrichten van monitoring is nodig om de effectiviteit van maatregelen te waarborgen en maatregelen aan te passen waar nodig. Dit is ook wat de rechter van ons vraagt. We mogen niet zonder borging voorsorteren op een verwachte daling. Monitoring van effecten als basis voor regelmatige bijstelling van maatregelen en instrumenten is daarvoor cruciaal. Per maatregel zullen we moeten bekijken en bepalen hoe de monitoring (kosten)effectief en doeltreffend wordt ingericht.

Om onze juridische denklijn - dat we met een geborgd maatregelenpakket per gebied inderdaad vergunningverlening weer mogelijk maken - te toetsen willen we de aanpak voor een prioritair Natura-2000 gebied door een extern ecologisch bureau met juridische expertise laten beoordelen. We willen met deze 'second opinion' nagaan of de maatregelen per gebied inderdaad voldoende zijn om te borgen dat de verslechtering stopt en op termijn de instandhoudingsdoelen van het betreffende gebied worden gehaald. In de second opinion worden de volgende vragen voorgelegd:

- Is het geborgd maatregelenpakket voldoende om vergunningverlening weer mogelijk te maken?
- Voorzien de maatregelen stikstofreductie en natuurherstel in tegengaan van de verslechtering?
- Welke eisen worden gesteld aan de monitoring van het doelbereik?

Bijstelling van het LOS

Over de resultaten van de monitoring en evaluatie zal door Gedeputeerde Staten regelmatig verslag worden uitgebracht. Deze resultaten vormen de basis voor een periodieke bijstelling van het LOS.

Daarbij wordt de volgende cyclus gehanteerd:

- Jaarlijks: vinger aan de pols houden en kleine aanpassingen doorvoeren op basis van gesignaleerde knelpunten in de uitvoering van het LOS;
- Driejaarlijks: tussentijdse herijking van het pakket van maatregelen en instrumenten op basis van een kwalitatieve, en waar mogelijk kwantitatieve, beantwoording van de vijf hoofdvragen;
- Zesjaarlijks: integrale herziening van het hele pakket van maatregelen en instrumenten gekoppeld aan de cyclus van onder meer de nieuwe Natuurdoelanalyses en Natura 2000-beheerplannen.

Bijlage 1: Toelichting gebiedsgerichte maatregelen voor 21 Natura 2000-gebieden

...p.m....met onder meer korte beschrijvingen van opgaven en urgentie, overzicht van huidige deposities en streefwaarden, staafdiagrammen met emissiebronnen in de omgeving, ... etc.